

MASARYKOVA UNIVERZITA

Přírodovědecká fakulta

Geografický ústav

Veronika FRÁNKOVÁ

SOUČASNÉ GEOPOLITICKÉ PROBLÉMY STŘEDNÍ AMERIKY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.

Brno 2007

Jméno a příjmení autora: Veronika Fránková
Název diplomové práce: Současné geopolitické problémy Střední Ameriky
Název v angličtině: Recent Geopolitical Problems of the Central America
Studijní obor: Učitelství zeměpis - biologie a geologie pro střední školy
Vedoucí diplomové práce: Doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.
Rok obhajoby: 2007

Anotace v češtině

Diplomová práce obsahuje ucelenou studii o politické situaci ve Střední Americe. Věnuje se socioekonomické charakteristice regionu s ohledem na souvislosti se sociálními a politickými problémy. Druhá část se zabývá politickým vývojem regionu i jednotlivých států a zdůrazňuje typické rysy a zvláštnosti. Dále se věnuje současné politické situaci a problémům, jejichž řešení je výzvou do budoucnosti. Zabývá se také konkrétním politickým problémem, Indiánským povstáním v Chiapasu a jeho důsledkům. V poslední části jsou hodnoceny učebnice podle přístupu k učivu o Střední Americe a navržena některá témata z oblasti k interaktivní výuce.

Anotace v angličtině

The diploma thesis contains coherent study about political situation in the Central America. It includes social-economic characteristics of the region according to connections with social and political problems. The second part consists of political development of the region and its states and takes notice typical and specific features. It deals with recent political situation and its problems and challenges for the future. It solves concrete political problem, Indian revolt in Chiapas and its results. In the last part the textbooks, contained interpretations of the Cental America, are compared and some new topics regarding the region are proposed for using in method of inreaction teaching.

Klíčová slova v češtině: politické systémy, hospodářství, gerilové hnutí, sociální problémy,
reforma

Klíčová slova v angličtině: political systems, economy, guerrilla movement, social problems,
reform

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Doc. RNDr. Antonína Věžníka, CSc. a uvedla v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Brně, 2. ledna 2007

Děkuji touto cestou panu Doc. RNDr. Antonínu Věžníkovi, CSc. za jeho cenné rady, připomínky a náměty při vedení této diplomové práce.

V Brně, 2. ledna 2007

OBSAH :

1. Úvod.....	8
1.1 Cíl práce.....	8
1.2 Vymezení a charakteristika území.....	8
2. Rešerše.....	10
3. Metody zpracování a použité datové zdroje.....	12
4. Socioekonomická charakteristika regionu.....	13
5. Politický vývoj, současná politická situace a problémy v regionu.....	20
5.1 Politický profil regionu.....	20
5.2 Pevninská část.....	23
5.2.1 Mexiko.....	23
5.2.2 Guatemala.....	27
5.2.3 Honduras.....	31
5.2.4 El Salvador.....	33
5.2.5 Nikaragua.....	36
5.2.6 Kostarika.....	39
5.2.7 Panama.....	42
5.2.8 Belize.....	45
5.3 Ostrovní část.....	47
5.3.1 Kuba.....	47
5.3.2 Haiti.....	51
5.3.3 Dominikánská republika.....	55
5.3.4 Jamajka.....	57
5.3.5 Portoriko.....	58
5.3.6 „Mikrostáty“ v Karibiku.....	59
5.4 Analýza vybraného politického problému – Indiánské povstání v Chiapasu v Mexiku.....	61
5.4.1 Situace v Chiapasu.....	61
5.4.2 Povstání Indiánů.....	62
5.4.3 Kořeny EZLN.....	64
5.4.4 Jednání vlády s povstalci – Dohody ze San Andrés.....	65
5.4.5 Další vývoj – ústavní zákon o právech indiánských obyvatel.....	66
5.4.6 Některá problematická témata.....	68
5.4.7 Důsledky povstání a charakter EZLN.....	68
6. Didaktická transformace učiva o Střední Americe.....	70

7. Závěr.....	74
8. Seznam použité literatury.....	75
9. Seznam zkratek.....	77

1. ÚVOD

1.1 Cíl práce

Cílem mé diplomové práce bylo uchopit tuto geograficky velmi zajímavou oblast z pohledu geopolitického, nastínit složitý politický vývoj a jeho příčiny i důsledky, analyzovat socioekonomické faktory ve Střední Americe a vysvětlit jejich souvislosti, upozornit na etnickou rozmanitost v regionu jako součást dědictví a její podíl na vytvoření ojedinělé kulturní mozaiky, vysvětlit vliv událostí v na současný politický stav regionu. Snahou bylo také vnímat tuto část Latinské Ameriky jako nedílnou součást dnešního světa, ale zároveň odhalit zvláštnosti typické pro tuto oblast.

Diplomová práce může sloužit jako ucelený zdroj informací o složité politické situaci v regionu. V první části jsem charakterizovala stav socioekonomických ukazatelů, snažila jsem vysvětlit jejich souvislosti se sociálními a politickými problémy v oblasti. V druhé části nastiňuji politický vývoj mající důsledky na dnešní stav v regionu a poukazuji na problémy, které bude nutné v budoucnu řešit. K této části řadím také analýzu vybraného politického problému v oblasti.

Protože jedním z cílů diplomové práce je vyústění této problematiky do vzdělání, věnuji se didaktickým transformacím učiva o Střední Americe v poslední kapitole. V této části srovnávám pojetí učiva o regionu v učebnicích a také navrhuji učivo o regionu tematizovat, motivovat studenty k zájmu o oblast a metodou interaktivní výuky vést studenty k sebevzdělávání.

Diplomová práce je doplněna mapami, grafy, tabulkami a fotografiemi.

1.2 Vymezení a charakteristika území

Pojem Střední Amerika se liší v různém pojetí autorů. V některých publikacích autoři tímto termínem rozumí pouze pět států: Guatemala, Honduras, El Salvador, Nikaragua a Kostarika, vzhledem k jejich historicko-politickému vývoji.

Protože ale ve většině českých učebnic a také v středoškolském vzdělání se k učivu o Střední Americe řadí též ostrovní oblouk Velkých a Malých Antil a souostroví Bahamy, snažila jsem se na tento region pohlédnout jako na celek. V mé diplomové práci jsem se proto zaměřila na celé území tvořící pevninský most mezi Severní a Jižní Amerikou, a to včetně Mexika, které do Střední Ameriky územně zasahuje svou jižní částí a řadí se svým jazykem a kulturou k Latinské Americe, i ostrovní část Karibik.

Obr.1 Politická mapa Střední Ameriky

(upraveno podle: Allen, J. 1999)

Střední Amerika sdílí mnoho společných rysů s Jižní Amerikou, se kterou tvoří jeden kulturní celek - Latinskou Ameriku. Střední Amerika je region kontrastů. Zahrnuje země zapojené i izolované od světové ekonomiky, země produkující rozmanité produkty i země závislé na vývozu několika málo artiklů, země různých velikostí a lidnatosti od Mexika až k „mikrostátům“ v Malých Antilách. Přitom oblast Střední Ameriky je specifická etnickou skladbou obyvatelstva, kdy se na relativně malém území odráží míšení prvků původních indiánských obyvatel, potomků španělských přistěhovalců a potomků černých otroků zavlčených sem z Afriky. Migrace Asiátů v posledních letech do některých zemí ještě zpestřuje etnickou rozmanitost. Region je tedy velmi pestrý rasovou skladbou obyvatelstva a každá země má různé procentuelní zastoupení etnických skupin.

Region je charakteristický politickou roztržičností, neboť každý stát si prošel odlišným a ve většině případů velmi složitým politickým vývojem. Snaha o nezávislost kolonií vyústila v jejich osamostatňování v 19. století a následovalo období utváření států provázené často střídáním diktatur, civilních vlád, vojenských pučů, někde i občanských válek. To vše přispívalo k politické nestabilitě a hospodářské zaostalosti. V současnosti se většina zemí politicky stabilizuje a fungují zde demokraticky volené vlády. Ale vzhledem k tomu, že tyto země mají jen velmi krátkou tradici takového vedení a vzhledem k stále velmi aktuálním hospodářským, sociálním i environmentálním problémům, jsou tyto státy stále v potenciálním ohrožení a řešení těchto problémů zůstává výzvou do budoucna.

2. REŠERŠE

Problematikou Střední Ameriky se zabývají obecně encyklopedie a také zde se projevuje různé pojetí regionu. Region je buď součástí kontinentu Amerika, nebo častěji v anglicko-jazyčných encyklopediích, kde se více uplatňuje dělení světa podle kultur, je Střední Amerika řazena do kapitoly Latinská Amerika. Kapitoly se zabývají jednotlivými státy oblasti podle určitých šablon, pro danou encyklopedii zavedených. Informace o oblasti jsou podávány utříděnou a přehlednou formou. Nejvýstižnější je pojetí regionu v knize *A World regional geography, the new global order* (BRADSHAW, M. 1997), kde je region rozdělen do 2 kapitol, věnujících se zvláště pevninské části a Karibiku. Šablona zde není klasicky podle jednotlivých států a ty pak podle polohy, rozlohy atd., ale v kapitolách jako Různost zemí, Populace a kultura, Hospodářský vývoj..., se charakterizují, analyzují i srovnávají země regionu a upozorňuje se na specifické rysy, souvislosti i problematická témata.

Politickým vývojem a současnými politickými problémy v regionu se podrobně zabývají především anglicko-jazyčné publikace. V nich se autoři věnují jednotlivým státům Střední Ameriky jako součásti celého regionu Latinské Ameriky. V úvodních kapitolách vysvětlují politický vývoj v oblasti, rozebírají vznik politických systémů v latinskoamerickém kontextu, zdůrazňují charakteristické rysy jako sociální podmínky, hospodářský vývoj od období koloniálního po současnost, vliv zájmových skupin i světových mocností. V dalších kapitolách rozebírají konkrétní politickou situaci v jednotlivých zemích. V závěru se věnují předpokládanému vývoji, řeší zakotvení demokracie v stabilizujícím se prostředí, upozorňují na problémy a kladou otázky.

V knize *The Politics of Latin American Development* (WYNIA, G.W. 1990) se autor věnuje z oblasti Střední Ameriky transformaci v Mexiku od revoluce po současnost, komunistické revoluci na Kubě a sandinistům v Nikaraguy. Novější *Latin American Politics and Developments* (WIARDA, H. J., KLINE, H.F. 2000) popisuje politické systémy zemí Jižní Ameriky, Střední Ameriky kromě Belize a z Karibiku Kubu, Dominikánskou republiku a Haiti. *Legislative Politics in Latin America* (MORGENSTERN, S., NACIF, B. 2002) se zabývá jen Mexikem, Brazílií a Chile. Nejucelenější a nepodrobnější je z roku 2005 *Modern Latin America* (SKIDMORE, T.E., SMITH, P.H. 2005), kde jsou kapitoly věnující se Mexiku, Kubě, zemím pevninské části Střední Ameriky i všem státům Velkých i Malých Antil.

České publikace se zaměřují spíše na historii, než na vysvětlení problematiky politické situace v oblasti. V knize *Amerika v proměnách staletí* (OPATRŇÝ, J. 1998) se popisuje historicko-politický vývoj všech zemí celého amerického kontinentu až do konce 90. let 20. století. Současné politické problémy a hlavně gerilové války jsou předmětem zájmu publikací *Od Guevary k Zapatistům* (PEČÍNKA, P. 1998) nebo *Plamínek v horách, požár v nížině, indiánské povstání*

v mexickém Chiapasu (MÁCHA, P. 2003). Autoři těchto knih se snaží podat objektivní hodnocení problémů. Indiánskému povstání se věnují také články některých levicových intelektuálů, jejich výklad je ale značně ideologicky podbarvený.

Regionu Střední Ameriky se podrobněji věnují také učebnice (kapitola 6), kde je téma součástí výuky regionální geografie.

3. METODY ZPRACOVÁNÍ A POUŽITÉ DATOVÉ ZDROJE

V první části jsem charakterizovala socioekonomické faktory v regionu. Informace a data jsem čerpala z encyklopedií, atlasů, tabulek a geografických serverů. Data jsem analyzovala, třídila a zpracovávala. Vytvářela jsem grafy, tabulky a upravovala mapy.

V druhé části věnované politickému vývoji a současné situaci jsem nejprve charakterizovala politický profil regionu celkově s důrazem na typické rysy a zvláštnosti. Pak jsem studované území rozdělila podle polohy na pevninskou a ostrovní část. Zaměřila jsem se na podrobnější zpracování tématu podle jednotlivých států. Nakonec jsem analyzovala příčiny, průběh, charakter a důsledky Indiánského povstání jako příkladu gerilové aktivity v oblasti. Údaje jsem získávala z odborné literatury o problematice politického vývoje a publikací zabývajících se politickými problémy v oblasti. Nejčerstvější informace jsem čerpala z internetových zdrojů a médií.

V části didaktické transformace jsem nejprve hodnotila obecně přístup k výuce Střední Ameriky s přihlédnutím k tématům humánní geografie. Následně jsem se zaměřila na zpracování oblasti jednotlivými učebnicemi pro nižší i vyšší stupeň gymnázií. Na závěr navrhuji pojmout učivo metodou interaktivní výuky a učivo o Střední Americe tematizovat.

4. SOCIOEKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA REGIONU

Střední Amerika tvoří přechodnou oblast mezi Severní a Jižní Amerikou a zaujímá pevninskou a ostrovní část. Území má vysoké riziko přírodních katastrof. Pevninským mostem prochází od severu k jihu soustava Kordiller tvořících výrazná horská pásma i náhorní plošiny. Protože je oblast seismicky aktivní, jsou zde běžná zemětřesení. Velký počet sopek, z nichž některé jsou stále činné, také přispívá k potenciálu přírodních hrozeb. Nížiny se vyskytují podél pobřeží a na Yucatánu. Na ostrovech se také nachází roztroušeně pásy kordillerské soustavy. Regionem spadá do tropického pásu a vlivem východních pasátových větrů přinášejících srážky je návětrná atlantská strana deštivější než tichomořská. Častý je výskyt hurikánů.

Střední Amerika se svojí kulturou a podle převládající španělštiny řadí k Latinské Americe. Vzhledem k tomu, že zahrnuje i území, kde se mluví anglicky, nizozemsky nebo francouzsky, je toto označení poněkud nepřesné. **Etnické složení** je ve Střední Americe velmi pestré a souvisí s historií území. Původní kultury, které se zformovaly v Americe, byly velmi odlišné od Starého světa. Jednotlivé národy měly značně rozdílnou úroveň materiální kultury. Mezi nejvyspělejší patřily říše Aztéku a Mayů. Původní obyvatelé nepoužívali železo, neznali kola ani plachty. Vyráběli předměty z mědi, stříbra a zlata. Nechovali hovězí dobytek, neznali ani kulturní plodiny Starého světa, ale pěstovali brambory, maniok, kukuřici, kakao, rajčata, tykve a tabák a další.

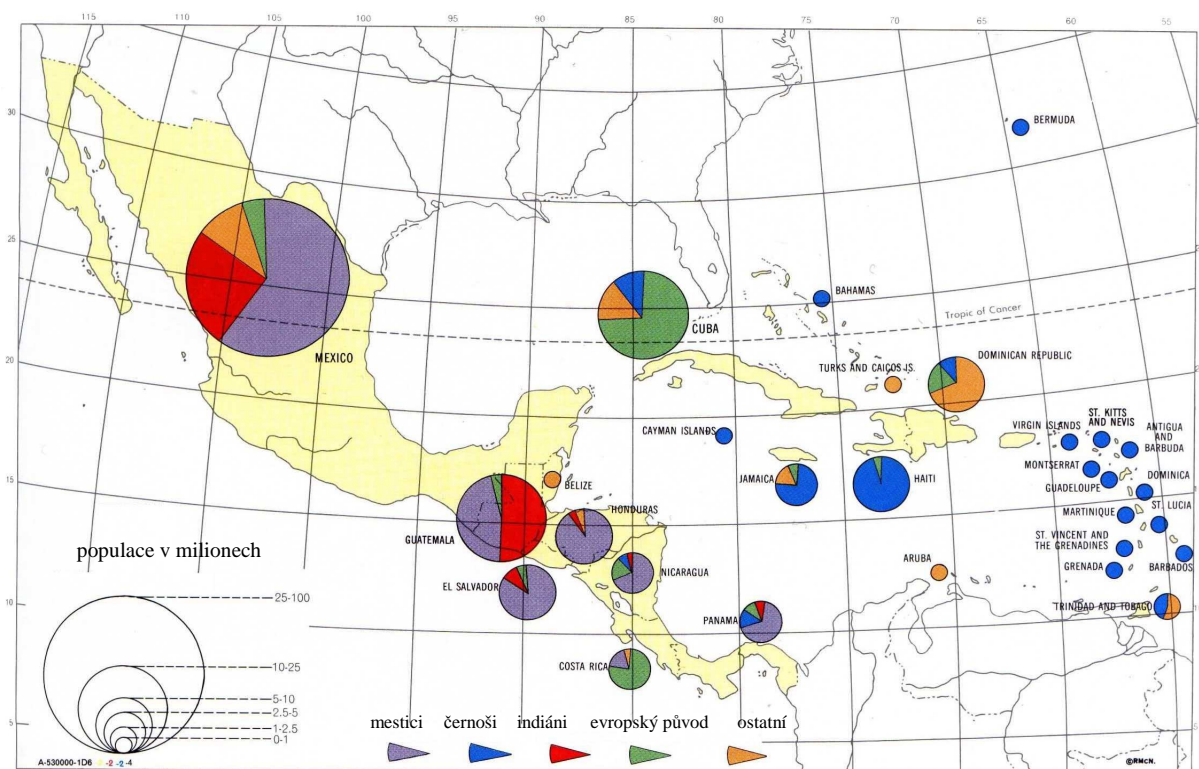
Obr. 2 Mapa indiánských říší ve Střední Americe

(zdroj: <http://www.wwnorton.com>)

Kolonizace způsobila příliv evropského především španělského obyvatelstva. Conquista, období dobývání, bylo provázeno násilím a s fatálními následky se rozšířily evropské nemoci. V některých oblastech, především na ostrovech, bylo původní obyvatelstvo vyhlazeno. Na práci na plantážích byly dováženi otroci z Afriky.

Směsice těchto tří etnik původu indiánského, evropského a afrického dalo vzniknout na relativně malém území velkému množství variet s různým zastoupením v jednotlivých zemích. Ve

většinu států pevninské části Střední Ameriky převládají mestici, míšenci původního indiánského obyvatelstva s přistěhovalými Španěly. Běloši převažují jen na Kubě, Portoriku a v Kostarice. Původní indiánské obyvatelstvo má dodnes převahu jen v Guatemale, početnou menšinu tvoří v Mexiku. Černoši a mulati tvoří většinu v obou státech ostrova Haiti, na Jamajce, v Belize, na Bahamských ostrovech a na Malých Antilách. Významný podíl mají také na Kubě (obr. 3). Tato etnická různost podmiňuje v Střední Americe také kulturní pestrost.

Obr. 3 Kartodiagram - etnické složení zemí Střední Ameriky

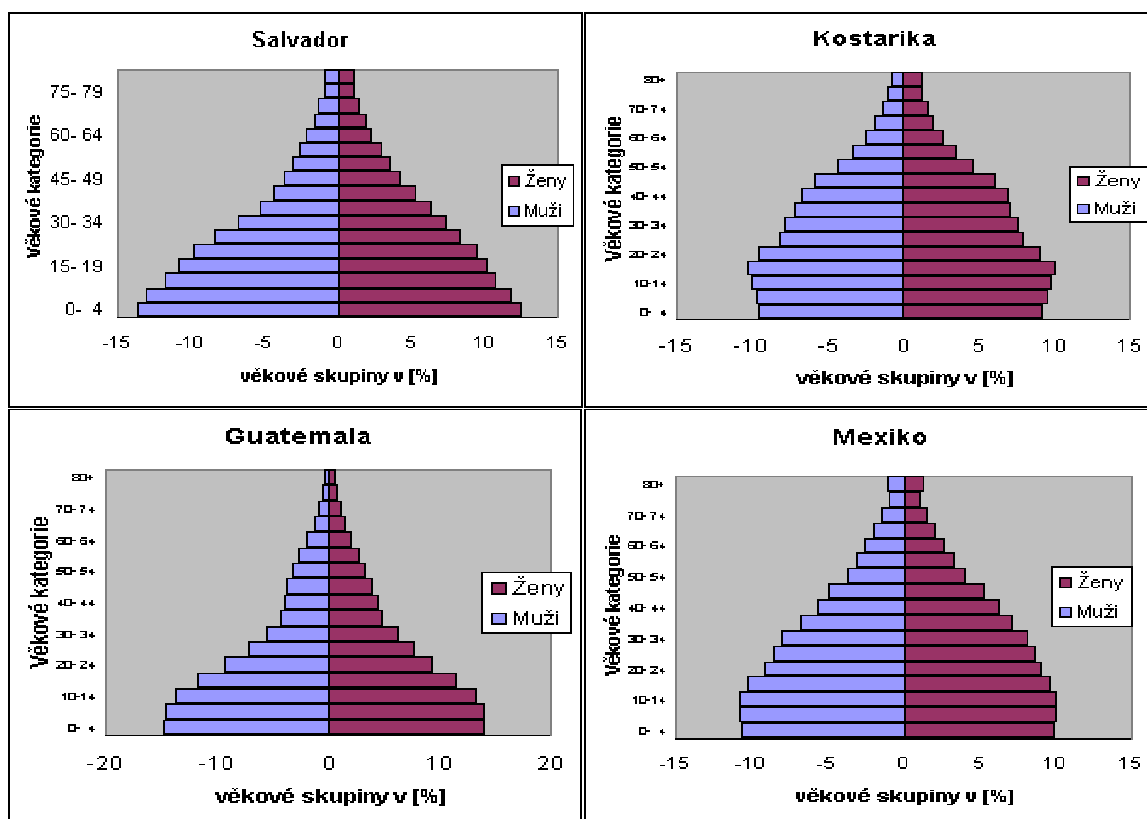
(upraveno podle: Allen, J. 1999)

Lidnatost zemí se pohybuje v rozmezí od nejlidnatějšího Mexika s 107,5 miliony obyvatel po několik stovek či jen desítek tisíc v „mikrostátech“ Malých Antil. Zatímco hustota zalidnění v pevninské části je vyšší v jádrových oblastech kolem velkých měst a na tichomořském pobřeží, některé oblasti na severu Mexika jsou téměř neobydlené. Nej hustěji obydlenou pevninskou zemí je Salvador (304 obyvatel/km²). Ostrovy mají vyšší hustotu zalidnění a některé jako Haiti (252 obyvatel/km²), Jamajka (237 obyvatel/km²) a Portoriko (436 obyvatel/km²) trpí přelidněností.

Podíl městského obyvatelstva (průměrně 65 %) se na úkor venkovského stále zvyšuje a trend urbanizace bude pokračovat i v budoucnu. To sebou přináší negativní jev tzv. „pseudourbanizace“, kdy dochází k vzniku chudinských čtvrtí přistěhovalců z venkova na

předměstích velkých měst. Velké sociální rozdíly mezi moderním centrem a chudinskými okraji vykazuje i jedno z nejlidnatějších měst světa dvacetimilionové Ciudad de México.

Většina středoamerických zemí má vysoký přirozený přírůstek, což je typickým znakem pro rozvojové země. Obr. 4 nabízí příklad dvou zemí, jejichž věkové pyramidy s nejširší základnou jsou typické pro většinu zemí regionu. Naopak pyramidy zemí s vyspělejší ekonomikou jako Mexiko a Kostarika naznačují trend s nižší porodností a jejich základny se tedy zužují.

Obr. 4 Populační pyramidy vybraných států pro rok 2005

(vytvořeno na základě dat: www.census.gov/ipc/www/idbpyr.html)

Další ukazatel zaostalosti regionu je nižší střední délka života (mezi 60-70 lety) než je tomu ve vyspělých zemích (70-80 let). Nejhorší stav je na Haiti, kde je naděje na dožití 52 let u mužů a 55 let u žen, naopak lépe jsou na tom Kostarika, Panama, Belize a Kuba, kde je naděje na dožití u obou pohlaví přes 70 let. Tyto čtyři země spolu se státy Malých Antil jsou také výjimkou vzhledem k relativně vysoké kojenecké úmrtnosti v regionu. Ta se u ostatních zemí také postupně snižuje se zlepšující se zdravotní péčí.

Některé země se vyznačují nízkou mírou gramotnosti. Více jak pětinu negramotné dospělé populace má Guatemala, Honduras, Salvador, Nikaragua a Haiti. Náboženství má ve většině zemí značný vliv na život a velký význam pro kulturu obyvatel. Většina obyvatel pevninských států je

římskokatolického vyznání. Katolická církev se stala silným zdrojem autrity. Belize, Jamajka, Bahamy a další bývalé britské kolonie mají vysoké procento protestantů. Na Kubě se k ateizmu hlásí asi 50 % obyvatel (BATEMAN, G. 2002).

Koloniální nadvláda a její strategie hospodaření v koloniích měla vliv na pomalý rozvoj výrobních sil. Po osamostatnění byly země ekonomicky velmi slabé a nestabilní politický vývoj se negativně projevil i na ekonomické situaci. Produkce byla orientována na vývoz plodin především pro americký trh. Dnes je hospodářství regionu celkově stále slabě rozvinuté, ale existují rozdíly v ekonomice jednotlivých zemí. Například Mexiko vzhledem k využití přírodního bohatství, svého lidského potenciálu a kapitálu z USA lze charakterizovat jako nově industrializovanou zemi (BAAR, V. 2003). K industrializaci došlo také na Kubě, kde se dospělo jen k omezeným úspěchům díky pomoci zemí RVHP.

Přes snahu diverzifikace hospodářství většiny středoamerických zemí je většina z nich stále závislá na vývozu jedné nebo několika plodin. Zemědělství je typické tím, že většina půdy je v rukou velkých soukromých vlastníků, vyjma Kuby. Země se orientují na produkci banánů (především Panama, Kostarika, Honduras), cukrové třtiny (Kuba, Portoriko, Belize) nebo kávy (Nikaragua, Salvador, Guatemala). Silná **závislost** ekonomiky těchto zemí na monokulturním zemědělství a tedy na pohybu cen plodin na světových trzích má odraz v ekonomické i politické stabilitě.

Obr. 5 Kartogram - export primárních produktů jako procento z celkového exportu zemí

(upraveno podle: Allen, J. 1999)

Vedoucí postavení v hospodářství zemí má **zahraniční kapitál**, především americký. Díky němu se v Mexiku zvyšuje význam moderního průmyslu a exportu dnes dominují průmyslové výrobky. Asi 80% průmyslového potenciálu země se soustřeďuje do jádrové oblasti středního

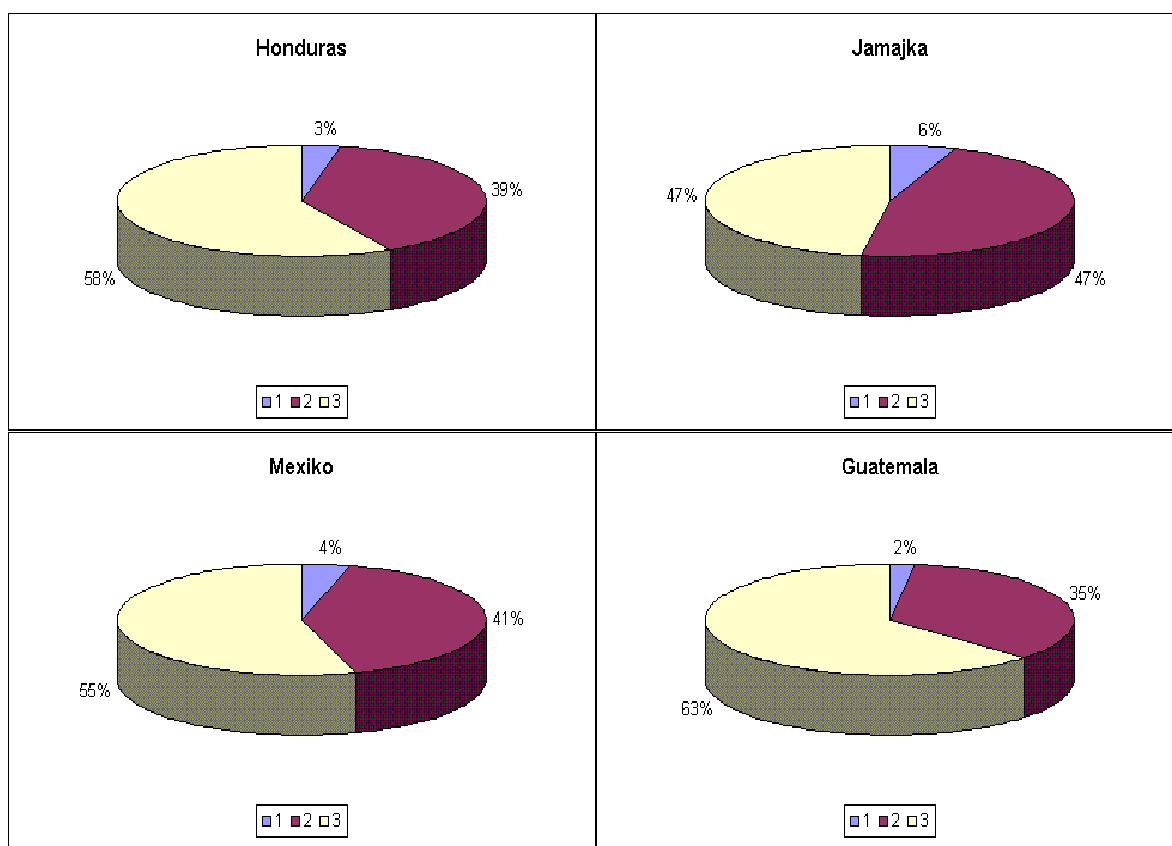
Mexika. Naopak periferní oblasti jsou chudé a zaostalé a sužují je sociální problémy. Průmysl v Mexiku je dále zaměřen na těžbu ropy a zemního plynu a také tradiční těžbu stříbra.

Ve struktuře kostarického průmyslu mají významné postavení i elektronické a strojírenské obory, jinak u ostatních zemí regionu převažují klasické **rozvojové obory** textilního a potravinářského průmyslu. Výjimkou jsou rafinérie ropy na Portoriku, Bahamách a Trinidadu a Tobagu. Kromě Jamajky, mající velké zásoby bauxitu a na nich založenou výrobu hliníku, a Kuby se zásobami niklu nemá Střední Amerika velké zásoby nerostného bohatství.

Ostrovní státy jsou s výjimkou Kuby ekonomicky silně připoutány k USA, ale organizačně díky vazbám na bývalé i současné metropole udržují kontakty s Evropskou unií. Většina zemí celého regionu má výborné předpoklady pro cestovní ruch. Díky příjmům z turismu mají nejnavštěvovanější země Bahamy, Bermudy, Americké Panenské ostrovy a další výrazně vyšší životní úroveň než ostatní. Tyto země mají také nejvyšší HDP na obyvatele - přes 20 000 USD. Naopak nejchudší Haiti má jen 1 700 USD/obyvatele. U ostatních zemí je HDP/obyvatele mezi 19 000 (Portoriko) až 4 700 USD (Guatemala).

Velkým problémem hospodářství zemí regionu je nedostatek pracovních příležitostí spojený s migrací a kriminalitou, dále stále rostoucí zadluženost zemí (například Mexiko 150 milionů USD, Panama 7 milionů USD, Kuba 12,3 milionů USD) a také vysoká inflace, jako znak nerovnováhy v hospodářství. **Nerovnoměrná distribuce** prostředků zůstává dalším problémem zemí v oblasti. V grafech (obr. 6) lze porovnat rozdělení příjmů různým vrstvám společnosti, přičemž většina zemí oblasti má podobný charakter rozdělení prostředků jako Honduras a Guatemala. Mexiko, i přestože je na tom ekonomicky lépe než ostatní země, se vzhledem k velké zaostalosti některých regionů s problémem nerovnoměrného rozdělení prostředků potýká. Jamajka má nejbližší rozdělení prostředků ve vyspělých zemích, kde více než 50% příjmů míří k střední vrstvě společnosti. Podobně je na tom i Kostarika.

Upevnění hospodářských styků a usnadnění ekonomické spolupráce jsou cíle hospodářských integrací v oblasti jako například CARICOM (Karibské společenství a společný trh), NAFTA (Severoamerická zóna volného obchodu), CACM (Středoamerický společný trh), BCIE (Středoamerická banka hospodářské integrace), CDB (Karibská rozvojová banka).

Vysvětlivky : 1-nejchudší vrstva, dolních 20%, 2 - střední vrstva, 3 – nejbohatší vrstva, horních 20%

Obr. 6 Grafy distribuce příjmů vybraných zemí regionu (90. léta)

(vytvořeno na základě dat: SKIDOMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2006)

Očekávaná střední délka života novorozenců, gramotnost dospělé populace a velikost HDP/obyvatele podle parity kupní síly jsou tři ukazatele, na jejichž základě se charakterizuje **Index lidského rozvoje**, neboli **Human development index**, HDI (0,0-1,0) (SKOKAN, L. et al. 2000). Tento souhrnný ukazatel umožňuje srovnat země nejen na základě ekonomické, ale současně i sociální úrovně obyvatel. Nejvyšší HDI má ze všech zemí Střední Ameriky Kostarika, nejnižší Haiti. Pro vybrané země Střední Ameriky jsou HDI uvedeny v tabulce 1.

**Tab. 1 Index lidského rozvoje (Human development infdex - HDI) vybraných zemí
Střední Ameriky v roce 2003**

Stát	HDI
Kostarika	0,838
Kuba	0,817
Mexiko	0,814
Grenada	0,787
Dominikánská republika	0,749
Belize	0,753
Nikaragua	0,659
Guatemala	0,663
Haiti	0,475

(zdroj dat: www.stats.demon.nl)

5. POLITICKÝ VÝVOJ, SOUČASNÁ POLITICKÁ SITUACE A PROBLÉMY V REGIONU

5.1 Politický profil regionu

Jednotlivé země Střední Ameriky se osamostatnily a získaly nezávislost na koloniálních zemích v 19. století. Osamostatnělé státy destabilizovaly občanské války a spory mezi konzervativci a liberály nebo pohraniční konflikty. Mezi nejznámější osobnosti, které zasáhly do vývoje států v regionu, patří například Francesco Morzán v Hondurasu, Rafael Carrera v Guatemale, Williem Walker v Nikaraguy.

Ekonomický program zemí spočíval na podpoře vývozu, což zesílilo závislost na zemědělské produkci, hlavně banánů a kávy, výměnou za import spotřebního zboží. Monopol na produkci banánů v oblasti měla od konce 19. století americká *United Fruit Company (UFCO)*, jejíž působení v pevninských státech Střední Ameriky dalo vzniknout označení „banánové republiky“. Vývoz těchto produktů dominoval v ekonomice banánových republik až do poloviny 20. století, pak docházelo k diverzifikaci hospodářství a nárůstu vývozu i jiných komodit a mírnému zeslabení obchodování s USA (tab.2).

Tab. 2 Obchodování „banánových republik“ s USA v letech 1920, 1950 a 2000
(jako % z celkového exportu a importu těchto zemí)

	1920		1950		2000	
	Export	Import	Export	Import	Export	Import
Kostarika	71	52	70	67	52	53
Salvador	56	79	86	67	65	50
Guatemala	67	61	88	79	57	35
Honduras	87	85	77	74	39	46
Nikaragua	78	73	54	72	38	25
Panama	93	73	80	69	45	33

(převzato: SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005)

Jednotlivé režimy Středoamerických států postupně nabyly povahy formální parlamentní demokracie, ovšem až na výjimky šlo pouze o označení formy vlády. Vlády států se udržovaly u moci nikoliv na základě voličské vůle, ale podle toho, zda se jim podařilo naklonit si na svou stranu vlivné skupiny, armádu nebo podnikatelské kruhy, zda vyhovovali zájmům USA nebo nadnárodním společnostem.

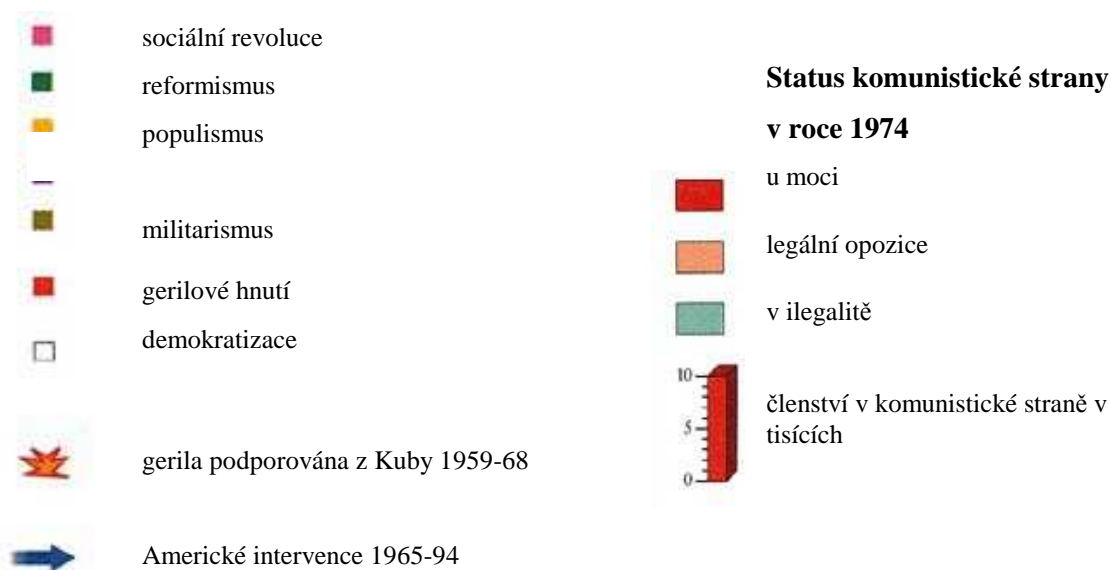
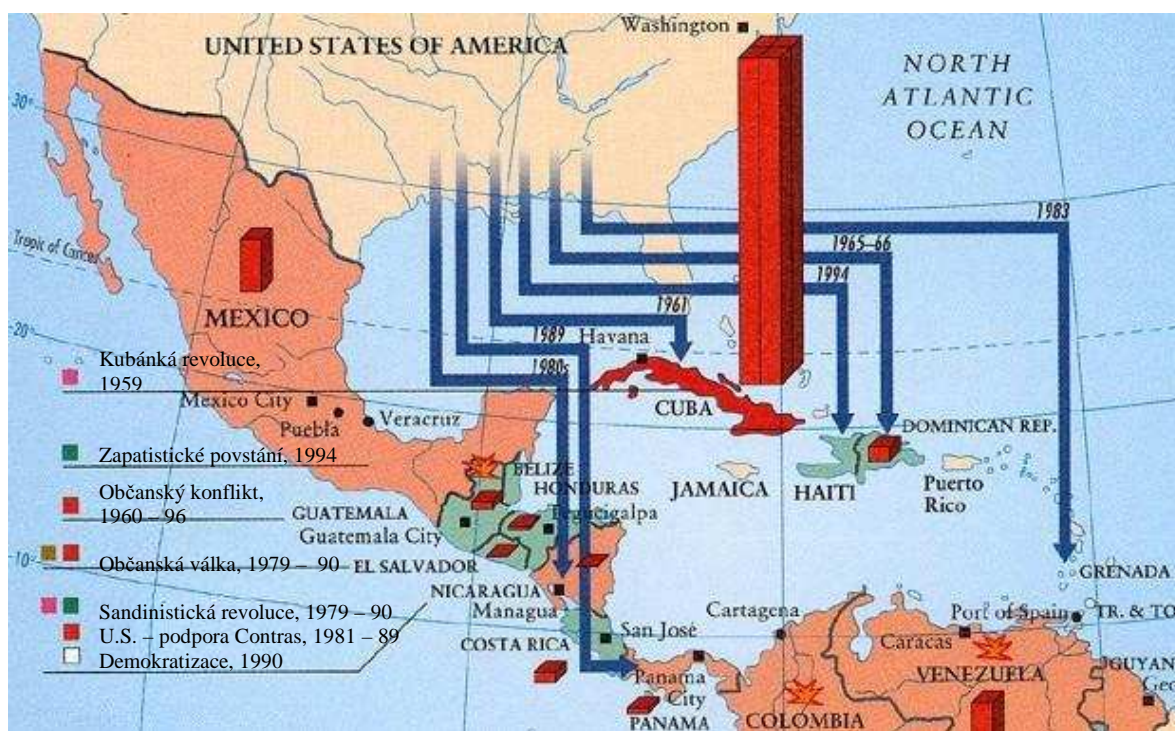
Protože jde o strategicky významné území, odehrávala se tu v druhé polovině 20. století také Studená válka mezi USA a Sovětským svazem. Za podpory obou velmocí ve formě bojů vlád s gerilami levicovými (URNG, FLP, FSLN aj.) nebo pravicovými hnutími odporu (Contras) s poukazem na nebezpečí „komunismu“ nebo „imperialismu“ se odvíjely některé zásahy do vnitřních záležitostí států. Protože oblast patřila a stále patří do ekonomické sféry vlivu USA a mířily sem investice amerických firem, Spojené státy si hlídaly své zájmy četnými intervencemi do oblasti Střední Ameriky (obr.7).

Vzhledem k složitému politickému vývoji v jednotlivých středoamerických zemích nelze popsat povahu režimů podle jednoho modelu. Diktatury jednoho vládce nebo jedné rodiny - Duvalier na Haiti, Somoza v Nikaragui - vydržely desítky let. V Guatemale, Hondurasu nebo Salvadoru se střídaly po pučích vojenské i civilní vlády často s několikaměsíční frekvencí. Naproti tomu žádný vojenský puč nezažilo nikdy Mexiko. Kostarika má svým parlamentně demokratickým systémem dlouhou dobu poměrně blízko k západoevropskému modelu. V Mexiku a Dominikánské republice pak nefunkční parlamentní demokracie často pouze zakrývaly autoritativní povahu systému. Levicové nacionalistické vojenské diktatury existovaly v Panamě a Dominikánské republice. Sandinovská Nikaragua balancovala mezi příklonem k Havaně a orientací na vlastní model socialismu. Castrův režim na Kubě má povahu komunistického totalitního režimu.

Pravicové diktátorské režimy měly podobu osobní diktatury, vojenského režimu nebo zkorumpované parlamentní demokracie, ovládané armádou nebo stínovými mocenskými centry. Represivní aparát neprováděl zpravidla násilné akce otevřeně, ale pomocí tajných skupin nazývaných „eskadry smrti.“ Sloužily k likvidaci povstaleckých hnutí i k potírání politických oponentů. Tyto metody spolu se zavražďováním a uplácením voličů, dezinformací a zasahováním do výběru kandidátů i průběhu voleb patřily k běžným zvyklostem.

Sociální struktura obyvatelstva Střední Ameriky až na některé výjimky byla a je **typická slabostí středních tříd**. Ve společnosti převažují lidé z nižších vrstev. Na špici společenského žebříčku stojí nepočetná vrstva velkých vlastníků disponující většinou majetku. Všechna tato fakta vyvolává sociální napětí přerůstající mnohdy v ostré sociální konflikty a s tím související přítomnost násilí v politické kultuře. Taková struktura společnosti také přispívá k radikalizaci a v politickém životě k extrémně polarizovanému politickému spektru.

Pozemkové a další reformy řešily problémy často zdlouhavě a neefektivně, utápěly se v kompromisech, korupci a nepřinášely hmatatelné výsledky. Neschopnost dostat se ze začarovaného kruhu bídy a zoufalství pokojnou cestou vedla k vzniku gerilových hnutí a partyzánských válek. Z nich nejúspěšnější byla ta hnutí, která se snažila spojovat své akce s širší politickou opozicí, hledala vazby na církevní, odborové i politické skupiny v národním i světovém měřítku (PEČÍNKÁ, P. 1998).

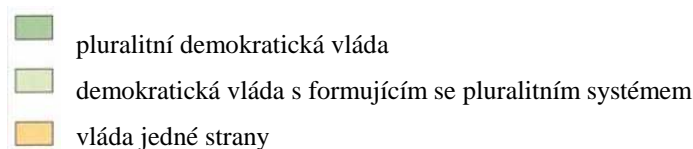
Obr. 7 Politické změny od roku 1959 s vyznačením ideologických konfliktů, revolucí a amerických intervencí

(upraveno podle: EARLY, E. 1998)

Některá hnutí, kterým se podařilo revolucí svrhnout režimy a nastolit pořádek podle jejich představ za cenu bezpráví a totality (Castro na Kubě nebo sandinisté v Nikaragui) dokázala svou činností, že neumí sociální, ekonomické a politické problémy vyřešit a naopak je svou politikou dále prohlubují. Některé organizace skončily svůj boj mírovými dohodami s vládou a postupně se přeměnily v levicové politické strany (FLMN v El Salvadoru). Nové gerilové hnutí ELZN

v Mexiku tvoří most mezi militantní levicovou gerilou a novým sociálním hnutím, jejíž základ tvoří původní obyvatelé.

Mnohé země tohoto regionu si prošly v nedávné době složitým vývojem plným konfliktů a občanských válek. Díky jejich ukončení a vzniku mírových dohod za účasti OSN se ocitly země v 90. letech na počátku nové cesty, na které dochází ve většině zemí Střední Ameriky k formování pluralitních demokracií a stabilizaci politických systémů (obr.8). Tento proces je ovlivňován problémy s **korupcí** v politické oblasti, **nerovnoměrnou distribucí prostředků** v hospodářské oblasti, **zadlužením** zemí. Přetrvávají problémy s **chudobou** a napětí v sociální sféře. Země se potýkají s vysokou nezaměstnaností a kriminalitou. V zemích Střední Ameriky je mír, ale nikoliv prosperita. Neutěšená situace obyvatel tohoto regionu nutí k **emigraci**.

Obr. 8 Politické systémy zemí Střední Ameriky v roce 1998

(upraveno podle: ALLEN, J. 1999)

90. léta byla většinou nejen ve Střední, ale v celé Latinské Americe ve znamení demokratizace, demilitarizace, vlád pravicových zavádějících neoliberální reformy a tržní hospodářství. V novém tisíciletí se znovu začínají v některých zemích vracet k moci levicové vlády, často se socialistickým programem znárodnování majetků zahraničních společností a stavících se proti vlivu USA a sympatizujících s Kubou (Venezuela, Bolívie, Nikaragua).

5.2 Pevninská část

5.2.1 Mexiko

Před příchodem Evropanů na území Mexika existovaly mocné říše Indiánů. Poslední z nich Aztécká byla vyvrácena počátkem 16. století Španěly. Španělská kolonizace, ze které se Mexiko

vymanilo r.1821, předurčila jeho kulturní a hospodářský charakter. Období koncem 19. století bylo ve znamení likvidace tradičních společenských a hospodářských vztahů včetně rušení občinové držby půdy. V důsledku znamenalo nárůst počtu bezzemků, kteří se v systému dlužního peonství* stali levnou pracovní silou velkých latifundií orientujících se na produkci pro export.

Tento proces se ještě prohloubil v období diktatury **Porfíria Díaze**. Protiklad v koncentraci půdy v rukou rodinných klanů, národních či nadnárodních společností a rostoucí počet bezzemků zvyšoval sociální napětí. Krize vyvrcholila roku 1910, kdy Díázův protikandidát Francisko Ignacio Madero vystoupil s kritikou proti Díázovi a zmanipulovaným volbám. To přispělo k svržení diktátorského režimu a začala **mexická revoluce** (1910- 1915), v jejímž čele stáli Francisko „Pancho“ Villa a Emiliano Zapata (WYNIA, G.W. 1990). Nová ústava z roku 1917 uzákonila pozemkovou reformu a vyhlásila nerostné bohatství země za majetek státu. Byla přijata řada dalších reforem, zavedeno sociálního zabezpečení a rozvoj odborů.

Revoluční skupiny v roce 1929 založily Národní Revoluční Stranu, přejmenovanou v roce 1946 na **Revoluční institucionální stranu** (*Partido Revolucionario Institucional - PRI*), ovládající po celé další období politický život země. Její levé křídlo v čele s Lazarem Cárdenasem, který se opíral o levicově orientované odbory, prosadilo v jejich zájmu řadu sociálních zákonů. Na venkově urychlili pozemkovou reformu se státní podporou zemědělských družstev - *ejido*. Došlo také k znárodnění zahraničních ropných společností v roce 1938 a vytvoření státní ropné společnosti PEMEX. Tím se Cárdenas dostal do nebezpečí otevřeného konfliktu se Spojenými státy a spor byl vyřešen uzavřením dohody o odškodnění s poškozenými společnostmi.

Po roce 1945 se začala ve zvýšené míře projevat negativní stránka silného angažování státu v ekonomice. Nárůst korupce se stal trvalým problémem Mexika. V dalším období se projevila snaha, aby se na ekonomických výsledcích nepodílely jen tradiční oblasti se silnou koncentrací průmyslu, ale také další regiony. Budovala se infrastruktura a byl podporován rozvoj turistického průmyslu.

Ekonomický rozmach ale provázela v politické a společenské sféře řada negativních rysů souvisejících mimo jiné s dlouhodobou vládou jedné strany. Rozbujelou státní byrokracii doprovázela korupce zasahující nejvyšší státní úřady, policii a všechny sféry života země, spolu s rostoucí hospodářskou kriminalitou. Vážným problémem zůstávala situace na venkově. Existovaly zde regiony, kterých se reformy a změny dotkly jen okrajově nebo vůbec. Obyvatelstvo těchto oblastí migrovalo do měst, čímž vznikala celá řada sociálních problémů, neboť na okrajích měst vnikaly chudinské čtvrti.

* systém dlužního peonství je systém stálého zadlužení. Je založen na tom, že zaměstnavatel najme zaměstnance a hned na počátku jim poskytne půjčku, aby se mohli na jeho statku nebo v jeho blízkosti zabydlet. Dluh byl pak udržován nízkými mzdami a zaměstnanec zůstal upsán statkáři (MÁCHA, P. 2003).

Řada reforem provedených v 60. letech otevřela přístup na střední a vysoké školy širším vrstvám mexické společnosti a to spolu se silným vlivem kubánské revoluce přineslo radikalizaci studentského hnutí. V červnu 1968 v souvislosti s XIX. olympijskými hrami v Ciudad de México se uskutečnily **masové demonstrace** doprovázené násilnostmi. Nepokoje vyvrcholily před zahájením her 2. října, kdy se ke studentské revoltě připojila i část obyvatel hlavního města. Pokusili se okupovat Národní mexickou autonomní univerzitu, ale vláda nasadila silné policejní a vojenské oddíly, které demonstranty za použití kulometů rozehnaly. Revolva otřásla mexickou veřejností i politickým systémem.

Sociální napětí, z kterého čerpaly extrémistické síly, gerily, své stoupence se mělo zmírnit programem „demokratické jednoty“. Snahou bylo dosáhnout na venkově i ve městech sjednocení všech politických sil odmítajících násilí, vytváření nových pracovních míst, pokračováním pozemkové reformy, přísnou kontrolou veřejných prostředků, decentralizací správy a omezení výdajů státní pokladny.

V oblasti zahraniční politiky je charakteristické pokračování kritického postoje vůči USA a spolupráci se státy Latinské Ameriky. Mexiko jako jediná latinskoamerická země udržovalo diplomatické styky s Kubou v době, kdy byly proti ní vyhlášeny sankce. Mexiko se už v 60. letech stalo iniciátorem několika důležitých rozhodnutí latinskoamerických vlád jako smlouvy z Tlatelolca z roku 1967 odmítající rozmístění atomových zbraní v regionu. Trvalým problémem zůstal statut **ilegálních mexických vystěhovalců do USA** a postavení mexických dělníků odcházejících do USA na sezónní práce.

V srpnu 1976 vláda uvolnila těsnou vazbu na americký dolar a výsledkem byla prakticky okamžitá devalvace mexického pesa a rostoucí inflace v následujících letech. Tato inflace spolu s rostoucím zahraničním dluhem donutila v roce 1983 přijmout zvláštní opatření v podobě „krizového balíku“. Jednání se Spojenými státy o finančních otázkách a další půjčky pak situaci stabilizovalo. Část vládní PRI ale začala prosazovat snížení státních zásahů do ekonomiky, což se nakonec stalo oficiální politikou administrativy.

Pokles cen ropy na světovém trhu znamenal velkou ránu pro mexické hospodářství. Politickým problémem bylo zvýšení exportu zemědělských produktů do USA vedoucí k obavám o zvětšení závislosti Mexika na americkém trhu. Oslabení pozic PRI ovlivněné hospodářskými potížemi a velkým zadlužením se projevilo už v parlamentních volbách roku 1985. Kromě PRI se o voličskou přízeň zajímaly ještě strany : pravicová **PAN** (*Partido de Acción* - Strana národní akce) a levicová **PRD** (*Partido revolucionario democrático* - Revoluční demokratická strana). Stoupenci prezidentského kandidáta ze strany PRD pak obviňovali vítěze voleb Carlose Salinase (PRI) z podvodů a manipulace s výsledky (OPATRŇY, J. 1998). Ve volbách v roce 1988 PRI získala poslanecké sněmovně jen těsnou většinu.

Salinas jako zastávce tržního hospodářství v roce 1990 privatizoval banky, uzavřel s USA dohodu o vytvoření zóny volného obchodu a posílil hospodářskou spolupráci se státy Evropského společenství. Usiloval o zvýšení ekonomického růstu, snížení inflace a snížení zahraničního zadlužení. V roce 1992 dokončili zástupci Mexika, Kanady a USA text smlouvy o vytvoření **NAFTA** (*North America Free Trade Area* - Severoamerické zóny volného obchodu). V platnost vstoupila roku 1. ledna 1994. Podle smlouvy patřilo k hlavním cílům postupné odbourání cel, zřízení společného systému vnějších cel a volný pohyb kapitálu a pracovních sil (WIARDA, H. J. et KLINE, H.F. 2000).

V roce 1994 poznamenalo prezidentskou kampaň zavraždění kandidáta PRI Luise Donalda Colosia Murriety během předvolební kampaně v Tijuane. Murrieta vystupoval s programem očištění politického života, boje proti korupci a prosazování zájmů velkých podniků některými politiky. Téhož roku se stal další obětí politické vraždy generální sekretář PRI. Vítěz prezidentských voleb, další kandidát PRI, Leopoldo Zedillo musel po nástupu do funkce řešit finanční krizi, kdy peso značně devalvovalo a jeho pád zastavila až masivní americká půjčka.

Celkové zlepšení makroekonomické situace posledních let se vůbec nedotklo některých regionů, kde rostla obecná nespokojenost. Ve státě Chiapas došlo k povstání Indiánů, kterému se podrobněji věnuje kapitola 5.4. Na konci 20. století se v Mexiku začaly ozývat naléhavé hlasy volající po omezení moci PRI ve státě, prohloubení demokracie a spravedlivějším rozdělování prostředků mezi všechny členy mexické společnosti. Krize důvěry veřejnosti vůči PRI se plně projevila v parlamentních volbách roku 1997, kdy vůbec poprvé od vzniku dosud vládnoucí PRI **získaly většinu strany opoziční** (tab.3).

Tab. 3 Počet členů a procentuální zastoupení PRI a opozičních stran v poslanecké sněmovně v letech 1988-1997

	1988	1991	1994	1997
PRI	260	320	300	239
%	52	64	60	<u>47.8</u>
Opozice	240	180	200	261
%	48	36	40	<u>52.2</u>
Celkový počet křesel	500	500	500	500

(upraveno podle: MORGENSTERN, S. et NACIF, B. 2002)

Prezidentské volby v roce 2000 vyhrál kandidát PAN Vincente Fox, který představoval změnu a vůli vést zemi do nové, moderní a demokratické éry. Vzhledem k dobrému vztahu Bushe a Foxe jednal prezident o možnosti změny některých migračních zákonů, amnestie pro ilegální migranty a zákona umožňujícího pracovního povolení. Vítěz voleb v roce 2006, Foxův nástupce,

Filipe Calderón (PAN) je konzervativním politikem podporujícím Severoamerickou zónu volného obchodu a má negativní postoj vůči potratům a sňatkům homosexuálů. Jeho nástupu do funkce na počátku prosince 2006 před složením slibu prezidenta se snažila opozice zabránit natolik, až se strhla otevřená bitka na půdě parlamentu.

Ve 21. století má Mexiko před sebou 3 hlavní výzvy. Jedním je ekonomika, kde není potřeba jen investic a stimulace růstu, ale i vyřešit problém chudoby a nerovnoprávných podmínek. Mexiko pokračuje v nerovnoměrném rozdělení příjmů, kdy nejbohatších 10% populace kontroluje přes 40% příjmů (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Další výzvou je dodržování zákonů a pořádku, především pokud jde o obchod s drogami a násilí, který jej provází. Největším problémem nejsou produkty z Mexika marihuana a heroin, ale skutečnost, že přes zemi proudí kokain z Kolumbie do USA. Třetí, nejsložitější, je potřeba upevnění demokracie v zemi. Po dlouhé době Mexiko získalo možnost svobodně volit. Přesto některé vážné problémy zůstávají. PRI má stále velký vliv v některých kruzích a dominuje v některých státech federace. Soudní systém je slabý, stálým problémem je korupce a také zásahy policie kvůli dodržování pořádku je často provázeno násilím. Aktuální otázkou pro Mexiko zůstává vztah k jeho nejdůležitějšímu obchodnímu partneru a sousedu USA, které v současnosti velmi přitvrdily v ochraně společných hranic před přílivem ilegálních přistěhovalců a schválily zákon podle něž jsou ilegální přistěhovalci zločinci.

Foto 1. Přísně střežená americko-mexická hranice

(zdroj: www.aktualne.centrum.cz)

5.2.2 Guatemala

V předkolumbovském období se na území Guatemala rozvíjela jedna z nejpokročilejších amerických civilizací, říše Mayů. V první polovině 16. století oblast kolonizovali Španělé a Guatemala se stala nejprve roku 1535 součástí místokrálovství Nové Španělsko a o čtyři roky

později byl na území rozkládající se od Chiapasu po Kostariku ustaven generální kapitanát Guatemala.

Obchod s indigem a kakaem v regionu monopolizovali guatemalští obchodníci kontrolující kapitanát politicky i ekonomicky. Obchodníci spolu s byrokracií tvořili elitu kapitanátu, což provokovalo rostoucí nenávisť provincií a vytvářelo předpoklady pro budoucí nejednotu regionu a odpor obyvatel proti moci. Roku 1821 získal region nezávislost na Španělsku a byl na krátko připojen k prvnímu mexickému císařství. O dva roky později se bývalý kapitanát s výjimkou Chiapasu od Mexika odtrhl a vytvořil federaci Spojené středoamerické provincie. Vzhledem na tvar území a relativní izolovanost jednotlivých provincií se federace v polovině 30. let 19. století postupně rozpadla na pět samostatných států.

Na konci 19. století začala jevit zájem o podnikání v Guatemale americká společnost **UFCO** - United Fruit Company. Její pozice zesílily na začátku 20. století, kdy se Guatemala proměnila v jednu z banánových republik. Společnost zde kontrolovala nejen banánové plantáže, ale i železniční dopravu a některé přístavy. Odborové organizace dělníků na banánových plantážích i levicově orientované studentské skupiny vyvolaly řadu demonstrací a stávek, na které navázalo mohutné hnutí venkovského, převážně indiánského obyvatelstva.

V 30. letech 20. století se k moci dostal diktátor Jorge Ubico Castaneda, který omezil demokratické svobody, zrušil odbory a zakázal stávky. Byl svržen v polovině 40. let vojenským převratem a vlády se ujala vojenská junta, která vypsal na březen 1945 první demokratické volby v zemi. Vítěz prezidentských voleb Juan José Arévalo zahájil Guatemalskou revoluci a pokusil se o sociální a hospodářskou reformu v Guatemale. Přijetí liberální ústavy znamenalo první krok k zavedení demokratických institucí, zrovnoprávnění všech obyvatel a jejich začlenění do politického systému (OPATRŇÝ, J. 1998).

Vznikla řada sociálních zákonů, zákon o konfiskaci velkostatků a umírněná pozemková reforma. V letech 1953-4 bylo za náhradu vyvlastněno 160 000 hektarů půdy United Fruit Company a téměř 400 000 hektarů půdy guatemalských velkostatkářů. Skoro 60 000 hektarů ze zabavených pozemků dostali rolníci nevlastníci žádnou půdu (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Dále vláda vyhlásila státní monopol na těžbu ropy. Guatemala se snažila vymanit zahraniční obchod ze závislosti na USA, navázala diplomatické styky se Sovětským svazem a zahájila program hospodářské spolupráce.

Tyto aktivity ale vzbudily u části guatemalské politické scény i armády a také v USA obavu z převzetí moci v Guatemale komunistickým režimem. Jeden z pravicových politiků Carlos Castillo Armas připravil s podporou United Fruit Company a CIA v Hondurasu invazi do Guatemaly, k níž došlo v červenci 1954. Moci se ujal Armas, který většinu opatření svého předchůdce zejména v oblasti pozemkové reformy zrušil a vrátil půdu bývalým vlastníkům.

Po jeho zavraždění až do poloviny 80. let se u moci střídaly vojenské režimy čelící opakovaným pokusům o státní převrat. Jeden z neúspěšných pučistů Marco Antonio Yon Sosa založil v roce 1962 první partyzánskou skupinu MR - 13, jejíž činnost brzy napodobily další oddíly gerily – PGT, FAR, ORPA, EGP (PEČÍNKA, P. 1998). Snaha o zemědělskou reformu a omezení vlivu armády prezidenta Montenegra ztroskotala **v situaci extrémního vyhocení uvnitř státu**, kdy pravicová uskupení odpověděla na rostoucí aktivitu partyzánských jednotek na venkově vytvořením teroristických organizací. Tažení armády do oblastí, ve kterých operovali partyzáni, přineslo smrt mnoha nezúčastněným vesničanům. Partyzáni zase podnikli několik teroristických akcí ve městech, kdy bylo zavražděno i několik zahraničních diplomatů.

Na počátku 70. let byla zavedena výjimečná opatření a bylo dosaženo částečných úspěchů, když armáda vyčistila některé oblasti ovládané gerilou, ovšem za cenu masového používání teroru jako prostředku boje s partyzány. Navíc 4. dubna 1976 zemi těžká přírodní katastrofa v podobě zemětřesení, kdy během několika minut zahynulo na 20 000 lidí a asi 1 milion jich přišlo o domov (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Neštěstí vážně zhoršilo už tak špatnou hospodářskou situaci.

Zatímco se u vlády země střídali diktátoři, partyzánské skupiny v roce 1982 vytvořily jednotnou organizaci **URNG** - (*Unión Revolucionaria Nacional de Guatemala* -Guatemalská národní revoluční jednota). Vedení země došlo k závěru, že krizi není možné vyřešit pouze násilnými prostředky, a slíbilo předat moc civilním politikům. V roce 1985 se konaly volby znamenající konec vojenských vlád v Guatemale.

Zástupci vlády a partyzánů sdružených v URNG začali jednat o příměří a o podmínkách úplného ukončení vleklé občanské války. V roce 1991 byla zveřejněna mírová iniciativa zahrnující ukončení bojů, větší hospodářskou a sociální spravedlnost, zlepšení právního systému a zavedení demokracie. Rozhovorů mezi válčícími stranami se účastnila OSN. Představitelka ženského hnutí Guatemaly usilujícího o ukončení občanské války a známá **bojovnice za práva guatemalských Indiánů Rigoberta Menchú** dostala roku 1992 **Nobelovu cenu za mír**. Vláda dala závazek k reformám v ústavě, které zaručí práva indiánských etnik.

Roku 1995 zvítězil ve volbách umírněný politik Álvaro Arzú, který hned po nástupu do úřadu odvolal stovku důstojníků známých odporem vůči jednání s povstalci a podílem na teroristických akcích proti venkovskému obyvatelstvu. Posílil civilní moc a snažil se o návrat povstalců do společnosti. Příměří bylo uzavřeno 1996. Tak skončil po 36 letech poslední a nejdéle trvající středoamerický konflikt mající na svědomí 200 000 mrtvých a nezvěstných (KOLEKTIV AUTORŮ, 2005).

I po tomto období není v Guatemale garantováno kompletní respektování lidských práv a základních svobod. Kriminální podsvětí rozpoutalo vlnu únosů mladých dívek, kterými si vydělávalo na živobytí a terčem poválečného banditismu se stali převážně civilisté ze středních a

nižších vrstev, bohaté vrstvy se zabezpečily svými ochrankami (PEČÍŇKA, P. 1998). Výsada beztrestnosti armády, kterou si zajistila svým vlivem již před prvními svobodnými volbami, pokračovala i během období prezidenta úřadujícího od roku 1999 Alfonsa Portilla Cabrera. Korupce a neefektivnost jeho administrativy byly překážkou v řešení problémů. Vláda USA Guatemale navíc vyčítala nedostatek úsilí boje proti obchodu s drogami. Volby v roce 2003 přinesly určitou naději na změny. Prezidentem se stal Oscar Berger, pravo-středový kandidát, který dle jeho slov chce sloužit všem Guatemalcům a je odhodlaný pracovat pro potřebné a chudé.

Tři-čtvrtiny populace žije v chudobě a násilí v politice je stále aktuální. Podle H.J. WIARDA a H.F. KLINE (2000) Guatemalu konfrontují v novém tisíciletí dvě hlavní otázky: Bude zde uspokojivý vývoj řešící nejhroší sociální problémy, včetně diskriminace etnik? Budou nové instituce a procesy liberální demokracie posíleny a upevněny? Přestože mnoho negativních jevů (nerovnoprávnost indiánů, sociální struktura s většinou obyvatel na dně společenské pyramidy, městská kriminalita gangů mladistvích) stále přetrvává, jsou znát určité progresivní znaky. Mayské obyvatelstvo má blíže než kdy dříve stát se účastníkem ve všech sférách života společnosti. Politické instituce se zdají stálejší a politická elita ochotnější ke kompromisům. Vzhledem k rozvratu společnosti, ke kterému v minulých desetiletích došlo lze očekávat jen pomalé změny k lepšímu v politické, sociální i hospodářské oblasti.

Foto 2. Mayské ženy v tradičních oděvech, v populaci Guatemaly tvoří původní obyvatelstvo většinu

(zdroj: <http://travelsinparadise.com>)

5.2.3 Honduras

Vývoj Hondurasu byl spjat s kapitanátem Guatemala, jehož byl součástí. Až roku 1838 vyhlásil Honduras nezávislost a vstoupil do období stálého konfliktu mezi liberály a konzervativci projevujícího se vleklou občanskou válkou. Tyto počáteční problémy předznamenaly celý vývoj země, kde se mezi roky 1838-1945 vystříдалo přes sto vlád.

Permanentní politické krize jen násobily potíže v ekonomické sféře. I nedostatek vhodného exportního artiklu prohluboval nevýhodnou obchodní bilanci se zahraničím a redukoval zemědělství na prostředek pouhého přežívání. Od 70. let 19. století o Honduras projevovaly stále větší zájem americké společnosti, zejména **United Fruit Company**, která získala i koncesi na zakládání banánových plantáží i stavbu železničních tratí. To znamenalo první krok k přeměně Hondurasu na banánovou republiku. Na přelomu století působily v zemi už tři velké americké společnosti – United Fruit Company, Standard Fruit and Steamship Company a Cuyamel Fruit Company. Monopolizovaly nejen pěstování banánů, ale do značné míry i železniční a námořní dopravu (OPATRŇÝ, J. 1998).

Politický i ekonomický vývoj v zemi začala ovlivňovat přítomnost amerických společností a **zájmy Spojených států**. Vliv se ještě prohloubil v době růstu politického neklidu a stávek na plantážích v roce 1912, kdy USA vyslaly do Hondurasu námořní pěchotu. Ve dvacátých letech dokonce americká armáda převzala přímou kontrolu dvou nejdůležitějších přístavů v zemi.

Důležitou roli v honduraské historii hrála **armáda**, která významně zasahovala do dění státu. V 30. a 40. letech byl u moci generál Tiburcio Carías Andino, jehož diktatura přinesla přes všechny problémy jeden nesporný klad v podobě stabilizace politické scény a zlepšení hospodářské situace. Caríasovo postavení usnadnilo i odvolání americké pěchoty.

Kvůli své **poloze** vůči ostatním středoamerickým zemím byl Honduras ovlivňován problémy a konflikty v sousedních zemích, které měli na Honduras nemalý dopad. Tak na přání Američanů bylo poskytnuto honduraské území odpůrcům guatemalské revoluce, kteří odtud vyrazili k útoku proti Arbenzově vládě (kapitola 5.2.2).

V roce 1954 bylo přistoupeno k revoluční proměně v podobě vypsání prezidentských voleb, ale prezident byl po dvou měsících svržen vojenským pučem a za dva roky vojenská junta uskutečnila další převrat a znovu vypsala volby. Do tohoto neklidného vývoje zasáhl spor s United Fruit Company po znárodnění části železniční sítě této společnosti. Počátek další diktatury v 60. letech přinesl těžké konflikty v provinciích, kde se objevily levicové partyzánské oddíly. Boji nejvíce utrpělo místní vesnické obyvatelstvo, které armáda podezírala z podpory partyzánů. Odpovědí se stala v příštím roce vlna represí.

Ani tato složitá vnitropolitická situace neomezila **proud přistěhovalců** za pozemky i pracovní příležitostí do Hondurasu ze sousedního **El Salvadoru**. Na základě dekretu z roku 1969 měli být ilegální přistěhovalci vypovězeni ze země. To přineslo zhoršení vztahů mezi zeměmi,

vedoucí v červenci 1969 k **fotbalové válce**. Bezprostředním impulsem se staly spory během fotbalového utkání, skutečnou příčinou bylo vypovězení asi půl milionu nelegálních přistěhovalců zpět do přelidněného El Salvadoru, kde ještě stoupla nezaměstnanost. Během 4 denní války, do kterých zasáhly i těžké zbraně, hlavně dělostřelectvo a letectvo, padlo asi 3 000 mužů. Do vývoje zasáhla OAS a dojednala příměří. Většina Salvadorců se musela vrátit do vlasti. Ve druhé polovině 70. let došlo k dalším srážkám na hranicích a teprve v roce 1980 byl uzavřen mír (SKIDMORE T.E. et SMITH, P.H. 2005). Třebaže následky války nepředstavovaly pro Honduras takovou zátěž jako pro Salvador, přinesly i zde zhoršení hospodářské situace a následné vystoupení Hondurasu ze Středoamerického společného trhu.

70. léta byla ve znamení vojenských převratů a střídání diktátorů. Postupně byla zastavena činnost politických stran, byl vyhlášen plán národního rozvoje, modernizovalo se zemědělství, probíhala výstavba zpracovatelského průmyslu a zlepšení infrastruktury. Těžkou ránu zasadil zemi v září 1974 uragán **Fiji**, který zničil až 90% porostů banánových plantáží. Rok poté znárodnila vláda plantáže společnosti United Fruit Company, které zůstala pouze kontrola odbytu plodů. Vyšetřování korupčního skandálu, v němž United Brand dosahovala snížení vývozních cel úplatky předním honduraským politikům, přineslo zrušení všech privilegií zahraničních společností a byla zahájena pozemková reforma. Pak došlo k masivnímu organizovanému obsazování půdy bezzemky (OPATRŇY, J. 1998)

Roberto Suazo Córdova se stal po vypsání voleb v roce 1982 po dlouhých letech prvním civilním prezidentem. Jeho vládu poznamenaly komplikace spojené se situací v Nikaraguy. Protivníci sandinistické vlády si za pomoci USA a honduraských antikomunistů vybudovali v zemi základny pro svůj boj. I proto usiloval Honduras o urychlené vyřešení nikaragujské krize a podílel se spolu s Guatemalou, Kostarikou a El Salvadorem na vypracování mírového plánu pro Nikaraguu. Nikaragujsťáci Contras opustili v roce 1990 území Hondurasu.

Vyřešil se tím sice mezinárodní konflikt, ale pro Honduras to mělo i negativní dopad v podobě odlivu financí z USA (WIARDA H.J. et KLINE H.F. 2000). Přes jistý ekonomický propad se v Hondurasu podařilo obnovit důvěru v možnosti ekonomického rozvoje země a v roce 1992 uzavřeli zástupci Hondurasu, El Salvadoru a Guatemaly dohodu o vytvoření zóny volného obchodu mezi signatářskými zeměmi, vycházející ze staršího uskupení Středoamerického volného trhu (CACM).

90. léta byla typická snahou stimulovat ekonomický růst a uplatňovat civilní kontrolu nad armádními silami. Přes protest armády, která vyslala dokonce do ulic hlavního města v roce 1995 tanky, se v Hondurasu objevily známky stabilizující se demokracie akceptované většinou politiků i armádou. V roce 1998 zasáhla Honduras těžká přírodní katastrofa v podobě hurikánu **Mitch**. Jeho následkem bylo na 6 000 mrtvých a 20 000 zraněných nebo nezvěstných. Bylo zničeno na 60% infrastruktury a 70 % zemědělské objemu výroby (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

Foto 3 Přírodní katastrofy (hurikány, povodně či sesuvy půdy) způsobují velké materiální škody a ztráty na lidských životech

(zdroj: <http://www.wvi.org>)

V roce 2001 vyhrál volby kandidát Národní strany konzervativce Ricardo Maduro, který si vzal půjčky u MMF, ale provedené reformy byly částí společnosti vnímány jako nástroje MMF, což vyvolalo řadu protestních akcí. Od ledna 2006 je prezidentem Manuel Zelaya Rosales, jeho křehká vláda se potýká s problémy korupce i s pokračující chudobou. Velkým tématem jeho vlády je jednání s Venezuelou o redukci cen ropy v Hondurasu, což k nelibosti USA znamená navázání užšího vztahu mezi oběma zeměmi.

V současnosti je velkým problémem především korupce a koncentrace peněz v rukou politiků a vládních úředníků. Prostředky se nedostávají chudým a potřebným. Neoliberální ekonomické reformy mají ještě hodně co zlepšovat a přinést nepřivilegované většině obyvatel země. V zemi, která nenabízí mladým lidem velké perspektivy, se také rozmohly gangy mladistvých a městská kriminalita. Pro upevnění demokracie na dlouhou dobu a zlepšení vnímání a smyslu demokracie honduraské veřejnosti je třeba, aby vláda a privilegované vrstvy respektovaly potřeby chudých a zlepšily podmínky pro jejich životy.

5.2.4 El Salvador

Území kolonizovali Španělé a El Salvador se stal provincií kapitanátu Guatemala. Nezávislost vyhlásil až roku 1841, zůstal však pod silným vlivem Guatemaly, jejíž pokusy o anexi El Salvadoru skončily v polovině 19. století neúspěchem. Na konci 19. století se ekonomika orientovala v rostoucí míře na export kávy do Spojených států a docházelo ke stále většímu ovlivňování vnitřní situace americkými podnikateli a úřady. Většinu půdy i zisku z vývozu mělo několik rodinných klanů.

Vliv mexické revoluce se promítl ve 20. letech do vládní politiky i do názorů a akcí širších vrstev společnosti. Byly provedeny sociální reformy a nastalo uvolnění v politické oblasti. Tyto počiny byly ale znehodnoceny velkou hospodářskou krizí a 30. léta byla ve znamení demonstrací a nepokojů vyvolaných aktivisty početně velmi slabé komunistické strany. Proti demonstrantům zasahovala armáda, jejíž velitel se pučem zmocnil vlády v zemi. Zákaz komunistické strany doprovázela reformní politika v sociální a pracovněprávní oblasti, která uklidnila situaci v El Salvadoru do poloviny 40. let. Pak nastalo období dvou desetiletí vojenských diktatur (OPATRŇÝ, J. 1998).

Zároveň se země potýkala s rostoucími problémy v ekonomické sféře. Vysoká **hustota osídlení**, jedna z nejvyšších v celé Střední Americe, ztěžovala situaci venkovského obyvatelstva. **Nedostatek volné půdy** nutil k migraci do měst, kde však neexistoval dostatek pracovních příležitostí. V 60. letech vesničané migrovali z přelidněného El Salvadoru do sousedního Hondurasu, kde hledali volné pozemky a pracovní příležitosti. Konflikt přerostl ve fotbalovou válku (SKIDMORE, T.E.et SMITH, P.H. 2005). Nejtěživější podmínkou příměří byl pro El Salvador návrat většiny ilegálních vystěhovalců z Hondurasu. To znamenalo zhoršení na trhu pracovních sil a růst nezaměstnanosti a neklidu mezi zemědělským obyvatelstvem.

USA podporovaly z obavy před šířením komunismu autoritářské vojenské a vojensko - civilní vlády. Všeobecná nedůvěra se projevila ve volbách v roce 1972, kdy většina publicistů a opozičních politiků zpochybňovala oficiálně vyhlášené výsledky jako důsledek podvodů a manipulací. Neúspěšný puč levicových nacionalistických důstojníků posloužil jako záminka k vyhlášení stanného práva. Výsledky dalších voleb v roce 1977 nezpochybňovala jen opozice zůstávající u verbální kritiky, ale i představitelé sílícího hnutí **gerily**, sdružení v Osvobozené lidové frontě (*Fuerzas Populares de Liberación* - **FLP**).

Levicové gerily využívaly nespokojenosti vesnického obyvatelstva k posilování svých pozic ve společnosti. Vláda odpovídala na partyzánské útoky trestnými výpravami do neklidných oblastí. Následkem byly vraždy nevinných vesničanů, které neměli s gerilou nic společného. Tento postup vyvolal kritiku také v zahraničí. Británie zastavila dodávky zbraní salvadorské armádě s odkazem na porušování lidských práv v zemi. Levicová gerila byla podporovaná prostřednictvím nikaragujského sandistického režimu, z Kuby a evropských socialistických států (PEČÍNKA, P. 1998). Akce pravicových extrémistů vytvářející **eskadry smrti** likvidovaly opoziční politiky a terorizovaly vesničany v oblastech, kde operovali partyzáni. Destabilizace politické a hospodářské situace dospěla až na hranici všeobecné anarchie.

Nejnámějším činem této vlny všeobecného vraždění se stal v březnu 1980 atentát na arcibiskupa Oscara Romera provedený pravicovým komandem. Katolická církev se totiž stala oporou pro hnutí odporu. Na konci roku 1980 převzal moc ve státě člen křesťansko-demokratické strany José Napoleon Duarte. Během dalších dvou let zahynulo v občanské válce asi 35 000 lidí a

dalších 600 000 opustilo ve strachu o život své domovy. V roce 1984 si Duarte nechal své postavení potvrdit v prezidentských volbách a Spojené státy poskytly jeho vládě prostředky na vedení války proti gerile. V roce 1987 proběhla jednání v San José o zastavení občanské války v regionu, která skončila 7. srpna podpisem mírového plánu. Na tomto základě začali jednat zástupci vlády a partyzánů, ale jednání přerušilo 4. října zavraždění předsedy salvadorské komise pro lidská práva jednou z eskader smrti.

Parlamentní volby v roce 1988 znamenaly zisk poloviny křesel v parlamentě pro pravicovou stranu – **ARENA**. Vítěz prezidentských voleb Alfredo Cristiani (ARENA) znovu zahájil jednání s partyzány požadujícími rozpuštění eskader smrti, amnestii na činy z celého období občanské války a pozemkovou reformu (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). 16. ledna 1992 podepsaly znepřátelené strany za účasti OSN mírovou dohodu, ta ukončila 12 let trvající krvavou občanskou válku, která si vyžádala 75 000 lidských životů. Pozorovatelská mise OSN v El Salvadoru dohlížela na dodržování dohod včetně demobilizace bojovníků obou stran a podporovala zavádění reforem nutných k vyřešení hlubších příčin občanské války (KOLEKTIV AUTORŮ, 2005). Občanská válka skončila v prosinci 1992, kdy se hnutí odporu Osvobozenecká fronta Farabunda Martího – **FMLN** přeměnila na politickou stranu. Současně obnovil El Salvador s Guatemalou a Hondurasem vytvoření svobodné obchodní zóny v regionu.

V březnu 1993 prosadila v parlamentu ARENA zákon o amnestii. Bylo zahájeno plnění dohod obsahujících paragrafy požadující politické, sociální a hospodářské reformy. V parlamentních volbách v roce 1994 zvítězila ARENA, FMLN získala třetinu hlasů a stala se 2. největší politickou silou v zemi (WIARDA, H.J. et KLINE, H.F. 2000)

Prezidentem se stal Armando Calderón Sol (ARENA). Ve volbách v roce 1999 zvítězil Francisko Flores (ARENA), který musel čelit pokračující výzvě ekonomické a sociální restrukturalizace. Před volbami v roce 2004 bylo veřejné mínění nakloněno pro FMLN a naznačovalo možné vítězství pro tuto stranu. Bushova administrativa ale varovala ekonomickými a politickými sankcemi. Nakonec zvítězil kandidát vládnoucí strany ARENA Antonio Saca (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

V současnosti se demokratický systém se v zemi stabilizuje. Z hospodářské perspektivy nelze v brzké době světlou budoucnost očekávat. Přes určitý ekonomický růst, jsou rozdíly mezi bohatými a chudými stále obrovské. V zemi s vysokou nezaměstnaností roste pouliční násilí a největší problémy s gangy mladistvích má právě Salvador. Bývalý prezident Flores se problém snažil vyřešit plánem Tvrdé ruky (*Mano dura*), kdy se sice věznic naplnily mladými potetovanými raubíři, kriminalita ale neklesla. Podobně proti gangům nastoupil Antonio Saca, ale narazil na tvrdou kritiku opozičních zástupců z FMLN, kteří vládě vyčetli, že se věnuje pouze potírání zločinu, ale ne prevenci. Amnesty International Sacově vládě zase vytkla, že důvodem pro zatčení mladých raubířů je pouhé charakteristické tetování gangů a nikoliv pádné důkazy. Pod těmito tlaky

zavedla vláda program Přátelská ruka (*Mano amiga*) a Podaná ruka (*Mano extendida*). Tyto programy mají za úkol resocializaci zločinců a působit preventivně, aby tak zabránily mladíkům vstupovat do gangů.

Foto 4 Typickým tetováním dávají mladí raubíři „*mareros*“ najevo příslušnost gangu
(zdroj: www.scottwallace.com)

5.2.4 Nikaragua

Nikaragua byla kolonizována Španěly a nezávislost získala v roce 1839. Záhy se ocitla ve složité situaci, protože o moci ve státě rozhodovalo několik bohatých rodin, které užívaly svých zaměstnanců jako soukromé armády.

Přes formální existenci státních úřadů, parlamentu a hlavy státu, vykonávaly faktickou **moc místní klany**. O změnu tohoto stavu se pokusil jeden z největších nikaragujských statkářů, liberál Jodé Santos Zelaya. Jeho úsilí vytvořit silnou vládu kontrolující celé území státu narazilo na zájmy amerických obchodníků a pěstitelů banánů. Spravovala je společnost United Fruit Company, která Nikaraguu přetvářela postupně v jednu z banánových republik. Konzervativci za pomoci americké námořní pěchoty zabránili Zelayovým stoupencům zvrátit vývoj v zemi. K dalšímu vylodění americké armády došlo v roce 1912 a zůstala v zemi 13 let a Američané přímo kontrolovali finance i ozbrojené síly Nikaraguy. Navíc zde Spojené státy měly záměr vybudovat transkontinentální průplav.

Všechny tyto skutečnosti zvětšovaly **nespokojenost** v zemi, projevující se povstáním části armády vedené generálem Sandinem, který až do svého zavraždění v roce 1934 vedl partyzánskou válku. Zatím americko-nikaragujská smlouva přiznávala Spojeným státům právo kontroly nikaragujských celnic, armády, policie i průběhu voleb. Své jednotky ze země stáhly USA v polovině 30. let, to ovšem neznamenalo konec přítomnosti amerických podniků a vlivu USA na vnitřní záležitosti země.

Po odchodu americké armády se ujal moci v zemi Anastasio Somoza García. Položil základy moci **rodiny Somozů** v zemi, která trvala od roku 1937 do konce 70. let. Příslušníci rodinného klanu se rychle zmocnili obrovského pozemkového majetku, pronikli do průmyslových podniků a získali monopol na export hovězího dobytka, který se významnou měrou podílel na celkovém vývozu. Somozovci měli v Národní gardě vlastní ozbrojenou moc a kontrolovali všechny pozice v Nacionalistické liberální straně, která zaručovala režimu zdání legality v kongresových jednáních i v parlamentních a prezidentských volbách. Jejich vláda byla charakteristická obohacováním se a korupcí. Konzervativci rozštěpení mezi dvě strany, nebyli schopni dobře organizované Somozově straně čelit. Somozova vláda byla podporována vlivnými, spřátelenými rodinami v zemi a také ze strany USA (OPATRŇÝ, J. 1998).

V 60. letech se začala část opozice soustřeďovat v Sandinistické frontě národního osvobození (*Frente Sandinista de Liberación Nacional – FSLN*). Pokoušela se svrhnout režim partyzánským bojem probíhajícím v provincii Matagalpa. Někteří sandinisté uskutečnili i únosy letadel zahraničních společností za účelem propuštění jejich členů z vězení (PEČÍŇKA, P. 1998).

Počátkem 70. let uzavřela tradiční politická uskupení dohodu o vytvoření společné vládní junty po ukončení funkčního období Anastasia Somozy. Chtěli demokratizaci země a novou ústavu. Somozův klan využil v prosinci 1972 zemětřesení, které zničilo Managua, k posílení svých pozic. Mezinárodní společenství poskytlo postižené zemi pomoc, ale tou si obohatila kapsy Somozova rodina. Anastasio Somoza vyhrál opět volby, ale ani za použití teroru nedokázal umlčet kritiku tradičních stran a potlačit partyzánské hnutí.

Zavraždění nejvýznamnějšího opozičního politika Pedra Joaquína Chamorry v lednu 1978 vyvolalo vlnu násilných demonstrací a generální stávkou. V srpnu obsadilo komando sandinistů parlament a vynutilo si osvobození politických vězňů. Obsazení města Matagalpy sandinisty podporovanými místním obyvatelstvem znamenalo začátek **občanské války**. Národní garda nejprve dokázala opozici porazit, ale v roce 1979 zahájili sandinisté další ofenzívu, při které dobyli hlavní město.

V červenci Somoza rezignoval a opustil zemi, později byl zabit nikaragujským komandem. Moci se ujala junta národní obnovy, která vyvlastnila majetek rodiny Somozů (800 000 ha půdy), vydala zákon o pozemkové reformě a zakládala státní farmy (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). **Sandinisté** se snažili ukončit závislost země na USA a začali provádět politiku úzké spolupráce se SSSR a hlavně Kubou. S pomocí kubánských poradců, peněz a techniky pak prováděli politiku socializace státu. Některé sociální problémy jako negramotnost nebo nedostatek zdravotní péče se jim podařilo zmírnit. Sandinisté také zcela ovládli policii a armádu a vyhlásili výjimečný stav, kdy likvidovali politické nepřátele. Podporovali gerilová hnutí v Salvadoru a Guatemale.

Proti činnosti junty se ale zdvíhal stále větší odpor středních vrstev nikaragujské společnosti a Indiánů Misquito, kteří hájili tradiční způsob života. Po deportaci 8 500 Indiánů z pobřeží do vnitrozemí uprchlo dalších 10 000 Misquitů do Hondurasu.

USA začala podporovat protisandvistické síly **Contras** a ty zahájily partyzánskou válku proti novému režimu. Svou základnu měly v Hondurasu a odtud operovaly. Země se dostávala stále do větší hospodářské krize. Sandinistům se nepodařilo zajistit soběstačnost země a to znesnadnilo plnění dalších cílů jako zlepšení sociálních podmínek nejchudších vrstev.

Podle P. PEČÍNKY (1998) minulou geopolitiku USA v regionu, jejímž příkladem je právě Nikaragua, v tehdy bipolárním světovém uspořádání charakterizuje Jiří Dientsbier :

„ ...Spojené státy buď nevěnují pozornost režimům, v nichž nepatrné skupinky mocných udržují bídu, ngramotnost a despotii, nebo jim poskytují peníze a vojenskou pomoc, protože diktátoři se hlásí k antikomunismu. Vlády a správy těchto území a států systematicky ničí každou opozici a často fyzicky likvidují její představitele. Největší šance mají ti, kdo se chopí zbraní a odejdou do ilegality nebo do hor... Když se neudržitelný režim zhroutí, ... vlády se chopí partyzáni. Protože Spojené státy byly dosud spojenci utlačovatelů, vůči nimž nanejvýš občas utrousily kritické slovo, obraceli se bojovníci za svobodu tam, odkud mohla přijít nějaká pomoc, např. k Sovětskému svazu nebo Kubě...

...Spojené státy zmrazí styky s vítěznou revolucí, většinou s argumentem, že zabavila některé americké majetky, uvalí embargo, cvičí a vyzbrojují poražené odpůrce nové vlády, podporují jejich pronikání na území státu, případně se angažují přímo vojensky... Pokud ještě nejsou vítězni revolucionáři pod moskevským vlivem, a to často zdaleka nejsou, protože nebojovali s tolika oběťmi za svobodu, aby měli chuť se někomu podřízovat – vnutí jim Spojené státy dříve či později jedinou zbývající alternativu a vecpou je do sovětské náruče.“ (cit. DIENSTBIER, J. 1990)

Občanská válka v Nikaragui **destabilizovala** poměry v celé Střední Americe, a proto se stala předmětem zájmu mezinárodního společenství. V srpnu 1987 podepsali prezidenti Kostariky, Hondurasu, El Salvadoru a Guatemaly mírový plán s cílem ukončit občanské války v oblasti a demobilizovat Contras. Podle tohoto plánu došlo k jednání sandinistické vlády s opozičními stranami za účasti OSN (KOLEKTIV AUTORŮ, 2005).

Volby v roce 1990 vyhrála kandidátka opoziční koalice Violeta Barrios de Chamorro, která slíbila zastavení bojů a amnestii politickým vězňům. V červnu skončila partyzánská válka, ač střety mezi sandinisty a Contras trvaly až do roku 1991. Sandinistická revoluce byla v Latinské Americe dalším příkladem toho, že marxistické skupiny jsou sice schopné využít skutečně existujících vážných sociálních a politických problémů k získání široké podpory a propagandou tuto podporu

udržet, ale nedokáží tyto problémy opravdu vyřešit a naopak je svou politikou dále prohlubují (OPATRNÝ, J. 1998).

Po ukončení občanské války se vláda mohla věnovat řešení hospodářských problémů. K jejich ulehčení napomohla dohoda mezi Spojenými státy a Nikaragou usnadňující nikaragujskému zboží přístup na americký trh. Díky velké finanční pomoci během 90. let klesla inflace a ekonomika zaznamenala pomalý růst. Nová ústava zakázala opětovné zvolení do funkce, aby nemohlo dojít k vládě dynastií jako byla ta Somozova. Ve volbách roku 1996 zvítězil kandidát pravice Arnaldo Alemán, který byl později obviněn z korupce a zatčen. Během jeho administrativy začal proces národního smíření dosažením konečné dohody mezi Contras a sandinisty ohledně majetku zkonfiskovaném v 80. létech. V roce 1998 MMF poskytl velkou půjčku na strukturální úpravu ekonomiky.

Tentýž rok zasáhl Nikaraguu hurikán **Mitch**, který způsobil obrovské materiální škody a také ztráty na životech - 3 000 mrtvých a 1 500 zraněných nebo nezvěstných (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Ve volbách v roce 2001 zvítězil Enrique Bolanos Geyer, kandidát z Alemánovi pravicové strany. Bolanos usiloval o mezinárodní podporu a v roce 2003 podepsal smlouvu o volném obchodování s USA.

Nikaragua získala po válce i po přírodní katastrofě na obnovu země velkou dávku mezinárodní pomoci a sympatií, tento rezervoár se ale pomalu vyčerpal. Nyní je na nikaragujských vládách, aby zemi vedla ke stabilitě. Klíčem bude vývoj k věrohodnému kompetentnímu politickému vedení, které bude více zaměřeno na řešení problémů v zájmu státu než řešení osobních sporů. Bohužel země má malou tradici demokratického vedení země. Nikaragua není zemí bez potenciálu, zemí bez důležitých kladů, kterými jsou například venkovské oblasti, které nejsou přelidněné a mají velmi kvalitní půdy. Geografická poloha nabízí také některé výhody. Země také může čerpat z mezinárodních kontaktů získaných a posílených za poslední léta (WIARDA, H.J. et KLINE, H.F. 2000).

Nikaragua zůstává jednou z nejchudších zemí Střední Ameriky a její vyhlídky na lepší budoucnost jsou nejisté. Sociální podmínky jsou špatné, většina infrastruktury nekvalitní. Otevřené násilí ve společnosti už nehrozí tak jako dříve, ale nikaragujská společnost je více cyničtější k procesu přeměny ve společnosti i v politice. Nedůvěra lidí v nové politické uspořádání se naplno projevila ve volbách v roce 2006, které vyhrál bývalý sandinistický prezident z let 1981-1990 **Daniel Ortega** (FSLN).

5.2.6 Kostarika

Kostarika byla kolonizována Španěly a nepočetná populace Kostariky vesměs izolovaná v úrodných údolích a osamostatnila se bez větší nostalgie po federaci v roce 1839. V Kostarice se jako v první středoamerické zemi prosadila káva, což bylo dáno také dobrými podmínkami pro

pěstování kávovníku v údolí Valle Central. Brzy zde vznikl kvetoucí trh orientovaný na Británii. Vývoz kávy přinášel zemi **stabilitu a prosperitu**.

K umírněnosti politických poměrů přispívala také izolace od sousedních oblastí, kde se na rozdíl od Kostariky projevovalo mnohem větší napětí mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Tento charakteristický rys vnitřní politiky Kostariky se promítal i do zahraničních vztahů. Dbalo se na korektní styky s regionální mocností Guatemalou.

Kostarika těžila z neobyčejného hospodářského rozvoje z vývozu kávy. Spolu se stabilní politickým prostředím přitahovala do země investory, především britský kapitál. V 70. letech 19. století byla provedena v hospodářské sféře i zahraniční politice radikální změna. Kostarika poskytla United Fruit Company koncesi na zakládání banánových plantáží, ale také výstavbu železničních tratí. Kostarika se záhy stala jedním z nejvýznamnějších producentů banánů a jejich dodavatelem na severoamerický trh. Na přelomu století vlastnila UFCO již 10 % zemědělské půdy v Kostarice, která se stala jednou z **banánových republik**.

Stabilizovaná hospodářská a politická situace umožnila přijmout v zemi velmi moderní pracovní a sociální zákony a dále rozvíjet infrastrukturu. Tím se zase zpětně zlepšil stav ekonomiky. Na počátku 40. let byly vydány významné zákony v sociální oblasti jako například zákon o minimální mzdě, sociálním zabezpečení, právu na práci, právu na stávkou, právu organizovat se v odborech a zákon o osmačtyřicetihodinovém pracovním týdnu.

V roce 1948 došlo k masovým demonstracím v důsledku sporů o výsledky prezidentských voleb. Prezident Teodoro Picado opírající se o milice odborů vedené komunisty prohrál ve volbách s Otilio Ulate Blancem, kandidátem konzervativní strany. Propicadovský parlament odmítl uznat volební výsledky a Blanca nechal uvěznit za údajné volební podvody. Nepokoje přerostly v šestidenní občanskou válku v Kostarice. Ta si vyžádala asi 2 000 obětí.

Kontroly státní moci se zmocnil José Figueres Ferrer vystupující s programem reforem a návratu k demokracii. Vystoupil ostře proti levici, rozpustil komunistické odbory, rozpustil armádu a nahradil ji civilní gardou. Současně parlament připravoval novou ústavu, která zaručovala všechny tradiční svobody, obsahovala řadu sociálních článků garantujících rovnoprávnost žen, zajišťovala však na druhé straně velmi silné postavení státu a zakazovala činnost všech uskupení hlásající komunistickou ideologii. Ferrer pak předal vládu Blancovi. Podle mnohých znalců kostarické historie představuje právě výsledek občanské války základní **předpoklad úspěšného vývoje** Kostariky v následujícím období (OPATRŇÝ, J. 1998).

V polovině 50. let dojednali zástupci vlády a UFCO nové podmínky působení společnosti na území Kostariky. Prodloužení koncese do roku 1988 doprovázelo zvýšení daní odváděných kostarické vládě a zrušení celních výhod při exportu. Vláda také prováděla program diverzifikace ekonomiky a zahájila industrializaci země. Kostarika v 60. letech překonala monokulturní zaměření své ekonomiky. V zemědělství se vedle exportu banánů znovu ve větším množství objevila káva.

V průmyslu pak Kostarika dostihla státy, které v tomto odvětví měly podstatně delší tradici. V některých oblastech, především v chemickém průmyslu a výrobě umělých hnojiv, dosáhla ve Střední Americe rozsáhlým využitím moderních technologií prioritního postavení. Vzhledem k charakteru zemědělství měla mnohem menší význam než v jiných zemích Latinské Ameriky pozemková reforma.

Na přelomu 70. a 80. let se Kostarika zaměřovala především na zahraničně politickou situaci ve spojitosti s vývojem v Nikaragui. Počáteční podporu sandinistů vystřídal rezervovaný postoj a zlepšení vztahů se Spojenými státy. Ty také poskytly poprvé od 40. let Kostarice vojenskou pomoc formou poradců a také výzbroje pro Národní gardu. Důvodem byl **konflikt** mezi Kostarikou a Nikaraguou vyvolaný přítomností protisandinistických partyzánů na území Kostariky (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

V roce 1987 prezident Oskar Arias Sanchez inicioval schůzku prezidentů středoamerických zemí - El Salvadoru, Guatemaly, Hondurasu a Kostariky - v San José. Byl zveřejněn desetibodový mírový plán stabilizace v regionu a rozvoj demokracie a politického dialogu. OSN, kterou požádali země o pomoc při plnění dohody, ověřovala dodržování zákazu pomoci nepravdělným vojenským silám a povstaleckým hnutím a zákaz využívání území jedné země k útokům proti dalším zemím. Ariasův podíl na ukončení konfliktu v oblasti ocenil norský parlament udělením Nobelovy ceny míru.

Po pádu Sovětského bloku se v zemích Střední Ameriky rozběhl proces demokratizace a zaváděl se systém tržního hospodářství. V tomto kontextu představovala Kostarika vzor, jakožto země s dlouhou tradicí demokracie (WIARDA, H.J. et KLINE, H.F. 2000). V 90. letech skončila dekáda vlády Strany národního osvobození - **PLN** (*Partido de Liberación Nacional*) a nová vláda křesťanských demokratů se musela vrátit k řešení hospodářských otázek. K jejím prvním úspěchům zde patřilo uzavření dohody s věřiteli o dalším splácení kostarického dluhu u zahraničních vlád a institucí. Ve volbách v roce 1994 zvítězil José María Figueres, který se snažil progresivně skombinovat reformy ekonomických a sociálních témat. V této cestě pokračoval i jeho nástupce Miguel Ángel Rodríguez. V roce 2002 se stal prezidentem Abel Pacheco, jehož popularita klesala kvůli skandálu financování kampaně a opozičnímu postoji vůči vládě, která podporovala americkou intervenci do Iráku. Jeho administrativa dle mínění veřejnosti ztrácela jasný politický směr. Ve volbách v roce 2006 zvítězil opět Oskar Arias.

Pokračující investice zahraničních společností jako Motorola, Entel, Coca-cola jsou jednou z příčin stabilního ekonomického růstu. Nezaměstnanost (5–6 %) je jednou z nejnižších v celé oblasti. Tyto skutečnosti jsou **dobrým předpokladem** pro budoucnost země. Hospodářský vývoj a politická stabilita Kostariky vzhledem k vývoji a politické situaci v regionu je **unikátní**. Vzhledem k homogennímu rasovému složení a sociální struktuře v zemi, kde naprostou většinu tvoří potomci obyvatel evropského původu patřící do střední třídy, nedocházelo ke konfliktům mezi vrstvami

společnosti ani etnickými skupinami. Země je někdy označována jako „středoamerické Švýcarsko“, což je ovšem jen relativní zhodnocení prosperity s ohledem na celkovou zaostalost regionu.

5.2.7 Panama

Panama byla kolonizována Španěly, administrativně patřila k místokrálovství Peru, později k místokrálovství Nová Granada. Nezávislost vyhlásila junta v Panamě v roce 1821, vzápětí však byla připojena ke Kolumbii. Separatistické snahy se projevovaly už od 40. let 19. století, ale nezávislost byla vyhlášena až začátkem 20. století. Vzhledem k **strategické poloze** byla Panama už před vyhlášením samostatnosti zájmovým územím Spojených států. Americké společnosti zde investovaly do výstavby železnice a hlavním předmětem zájmů byla stavba Panamského průplavu. Po neúspěchu francouzských stavitelů převzali iniciativu Američané, kteří měli původně záměr vybudovat průplav v Nikaraguy.

Když v roce 1903 odmítla kolumbijská vláda ratifikaci Hay-Herránovy smlouvy upravující podmínky stavby kanálu Američany, iniciovali zástupci průplavové společnosti hnutí za nezávislost Panamy. Akce separatistů byly podporovány USA, jejichž válečné lodě pak zabránily kolumbijským oddílům přepravit se do hlavního města vzbouřené provincie. Panamská revoluce znamenala odtržení provincie Panama od Kolumbie a vedla v listopadu 1903 k vytvoření nového nezávislého státu. Na vzniku panamského státu se podílely ve velké míře **zájmy USA**. Spojené státy pak začaly okamžitě jednat s Panamou o nové dohodě výstavby průplavu. Smlouva Hay-Bunau-Varilla zajišťovala Spojeným státům mimořádné postavení nejen zřízením statutu Panamského průplavového pásma, ale i právo intervence v zájmu udržení klidu a bezpečnosti v Panamě. Spojené státy této možnosti využily už v letech 1908, 1912 a 1918.

Panamské průplavové pásmo je oblastí zvláštního charakteru. Formálně si svrchovanost nad pásmem zachovala panamská vláda, ale ve skutečnosti zde měli Američané takové správní, policejní, soudní a jiné pravomoci, že pásmo fakticky ovládali jako kolonii nebo část svého vlastního území. To nejenže zpochybňovalo kontrolu panamské vlády nad touto částí Panamy, ale také poškozovalo ekonomiku země. USA měly totiž právo dovážet do pásma bezcelně nástroje potřebné ke stavbě, ale také spotřební zboží a potraviny pro své zaměstnance. Vznikl zde ilegální obchod v důsledku levnějšího zboží v pásmu než v ostatním území státu. Bohatství v průplavovém pásmu bylo v nepoměru vedle chudoby a zaostalosti v jiných oblastech státu.

Obr. 9 Panamský kanál

(zdroj: www.maps.com)

Statut průplavového pásma se stal brzy předmětem kritiky velké části panamské společnosti. Na druhou stranu byl pronájem pásma jediným pravidelným příjmem do státní pokladny. Ekonomika spočívala především na službách souvisejících s provozem průplavu a na zemědělství, kde se stalo hlavním exportním odvětvím pěstování banánů na plantážích vlastních společností **UFCO** (OPATRŇÝ, J. 1998).

Nerovnoprávné vztahy s USA představovaly silný faktor nestability politického života. Zejména v kruzích spjatých s liberální stranou se množily pokusy iniciovat jednání o změně podmínek dohody z roku 1903. Prosadily se některé změny. Zvýšil se roční poplatek za užívání průplavu a velký význam mělo zrušení práva americké intervence. Za druhé světové války ale Američané z důvodu strategického významu průplavu posílili svou přítomnost a vystavily další vojenské základny. Politická stabilita byla narušena vojenskými převraty.

V 50. letech dosáhla Panama zvýšení ročního pronájmu a odstranění diskriminačních opatření proti panamským občanům pracujícím v pásma. Byly zřízeny platové tarify a Američané rezignovali na monopolní užívání komunikací v průplavové zóně. Znárodnění Suezského průplavu inspirovalo panamské úřady k novým požadavkům a zásadnímu přehodnocení celé smlouvy z roku

1903. K nátlaku na USA se využívaly masové demonstrace formálně organizované hlavně radikálními studenty, tajně však podporované nejvyššími panamskými úřady.

Vyvrcholením těchto aktivit se stal v roce 1964 **spor o vlajku**, který přinesl přerušení diplomatických styků mezi Panamou a USA. Ve srážce mezi americkými a panamskými studenty, kvůli vztyčení panamské vlajky a jejímu svržení, bylo zraněno několik Panamců. Konflikt vyvolal masovou demonstraci v ulicích kolem pásma. Dav zaútočil na pásmo a policie průplavového pásma se snažila zastrašit útočníky slzným plynem a střelbou do vzduchu. Během těchto nepokojů přišel o život panamský student a hned na to přerušila Panama diplomatické styky se Spojenými státy. Došlo k masivnímu drancování a ozbrojeným útokům na hranice pásma. Ozbrojený odpor, v jehož důsledku došlo ke ztrátám na životech a zranění stovek lidí, přinutil vládu k vyslání národní gardy a uklidnění nepokojů. K obnovení diplomatických vztahů došlo za půl roku od incidentu.

Koncem 60. let svrhla prezidenta vojenská junta vedená Omarem Torrijosem Herrerou, který ovládal stát jako ničím neomezený diktátor, i když formálně byl až do jeho smrti vždy v čele prezident. Torrijos zakázal činnost politických stran a zahájil program hospodářských, sociálních a politických reforem. Největší pozornost věnoval jednání o získání kontroly nad průplavem. Podepsal smlouvu ve Washingtonu s Carterem o předání průplavové zóny a samotného průplavu pod panamskou svrchovanost k 1. lednu 2000. Zajišťovala také americkou garanci jeho obrany v případě vnějšího ohrožení.

V roce 1981 zemřel Torrijos při leteckém neštěstí. Od té doby se rychle střídali prezidenti. To odráželo stav, kdy se civilní politikové nemohli vypořádat s trvajícím ambicemi národní gardy kontrolovat stát jako za doby Torrijose. V prosinci 1988 převzal moc velitel národní gardy generál Manuel Noriega jeho antiamerická politika vyvolala ekonomický **bojkot** ze strany Američanů. V prosinci 1989 oznámil, že mezi Panamou a USA existuje válečný stav. Týden na to intervenovala v Panamě americká armáda (20 000 vojáků) s odůvodněním ochrany životů a majetku amerických občanů, zásahu proti obchodu s drogami a nastolení demokracie. Během bojů přišlo o život na 5 000 lidí.

Za vítěze prezidentských voleb z května roku 1989 byl vyhlášen Guillermo Endara Galimany, který ale pro odpor národní gardy nemohl nastoupit na úřad a musel uprchnout do zahraničí. V lednu 1990 zatkl Noriegu intervenční jednotky. V roce 1992 selhalo spiknutí připravující zavraždění prezidenta a Noriegu odsoudil americký soud za obchod s drogami na 40 let do vězení.

Kvůli invazi a bojkotu se nedařilo ani ekonomice, země se potýkala s vysokou nezaměstnaností, chudobou. Do poloviny 90. let se ekonomická situace díky zahraničním investorům zlepšila, ale především v sociální oblasti problémy (vysoká nezaměstnanost, chudoba) zůstávaly. V prezidentských volbách v roce 1994 zvítězil Ernesto Pérez Balladares, který spolupracoval s Washingtonem.

V březnu 1999 zvítězila Mireya Moscoso a stala se historicky první prezidentkou Panamy a druhou ženou ve vedení v latinskoamerické zemi. V souvislosti s chystáním převzetí průplavu pod kontrolu Panamy sebevědomě zaznělo v jejím vítězném projevu, že Panama se chystá ukázat, že dovede spravovat kanál stejně dobře jako Američané. 1. ledna 2000 převzala v plném rozsahu kontrolu nad průplavem panamská vláda. Po útocích 11. září 2001 vyvstaly obavy o příštím možném cílu teroristů také v této významné oblasti.

V prezidentských volbách v roce 2004 zvítězil Martín Torrijos (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Za jeho administrativy se velkým tématem stalo rozšiřování průplavu. **Referendum** potvrdilo přání Panamců a víru ve schopnost tamních obyvatel kanál nejen spravovat, ale pustit se do větších projektů a záměrů.

V Panamě roste vliv asijských lodních společností, které kontrolují 3 ze 4 velkých přístavů v zemi a z tohoto regionu přichází také mnoho velkých investic do Panamy. Postavení Panamy v budoucnosti bude ovlivněno zájmem investorů a politickou i ekonomickou situací v regionu. Potencionální dopad z civilních konfliktů v ostatních zemích regionu i tok peněz, drog, hlavně kokainu, i lidí přes oblast se bude projevat v Panamě ve formě napětí. Ve světovém kontextu zůstane Panama a její průplav významným místem. Jak tranzitní oblast kanálu, tak hlavní město budou nadále hrát důležitou roli v námořní dopravě, bankovníctví a komunikačních sítích. Ale právě tento panamský potenciál je zároveň zranitelný v měnícím se politickém prostředí v celém regionu (WIARDA, H. J. et KLINE, H.F. 2000).

5.2.8 Belize

Před příchodem Španělů se zde rozkládala říše Mayů. První trvalou osadu zde založili až angličtí osadníci v první polovině 17. století, kteří zde získávali především mahagonové a cedrové dřevo. Dřevařské osady sloužily také jako základny pirátů. V roce 1853 prohlásila Británie oblast svou kolonií pod názvem Britský Honduras. Zpočátku spravoval kolonii guvernér Jamajky, od roku 1884 měla kolonie guvernéra vlastního.

Na konci 19. století se v kolonii začalo ve větší míře pěstovat tropické ovoce. Jeho produkci kontrolovala hlavně **British Honduras Fruit Company**. Ve 30. letech 20. století došlo v důsledku poklesu exportu k sociálním nepokojům. Po druhé světové válce se objevily ve větší míře požadavky na vyhlášení nezávislosti. Ty se staly hlavním bodem programu Lidové sjednocené strany (The *People's United Party* - **PUP**), ta také požadovala znárodnění dřevařského průmyslu. Po vlně demonstrací v roce 1960 přiznala Británie 1. března 1961 kolonii vnitřní samosprávu a vypsalala volby do zákonodárního shromáždění. V nich zvítězila Lidová sjednocená strana a její předseda George Price se stal prvním ministerským předsedou. Jednání o nezávislosti kolonie brzdila politika Guatemaly, hrozící vojenskou anexí území, které považovala za část svého národního teritoria.

V roce 1973 došlo ke změně názvu kolonie na **Belize** a po dlouhých jednáních s Guatemalskou vládou vyhlásila Británie 21. září 1981 nezávislost kolonie a stala se členem Commonwealth. Rok poté obnovila Guatemala svoje nároky, ale Británie pohrozila vojenským zásahem a posílila jednotky, které měla na základě dohody s vládou Belize na jejím území.

Ve volbách v roce 1984 zvítězila Sjedenocená demokratická strana (*United Democratic Party* - **UPD**) a premiérem se stal Manuel Esquivel, kterému se podařilo normalizovat vztahy s Guatemalou. Ve volbách v roce 1989 zvítězil znovu Price a vrátil se do úřadu ministerského předsedy. Za jeho úřadu navázala Guatemala s Belize normální diplomatické styky. Od voleb roku 1993 se ministerským předsedou stal opět Esquivel (OPATRŇÝ, J. 1998). V 90. letech se Belize snažila diverzifikovat ekonomiku, a tak omezit svou závislost na vývozu hlavního artiklu cukru. Na trhu pracovních sil chybí ale dostatek kvalifikovaných pracovníků.

Od roku 1998 je ministerským předsedou Said Wilbert Musa (PUP) , který znovu vyhrál volby v roce 2006. Musa je respektovaný populistický lídr, jehož vládu ale opozice viní z korupce. Musa musel také čelit nepokojům, když podoba státního rozpočtu v lednu 2005, která znamenala velmi významné zvýšení daní, na některých produktech až 100 %, vyvolala v atmosféře podlomené důvěry k vládě vlnu protestů.

Foto 5 Protivládní protesty v Belize v lednu 2005

(zdroj: www.wikipedia.com)

Belize měla odlišný vývoj než většina pevninských států Střední Ameriky. Protože byla po dlouhou dobu Britskou kolonií a později nezávislým státem s členstvím v Britském společenství národů, držela nad touto zemí záštitu Británie. Tyto odlišnosti zapříčinily, že Belize se nepotýkala s takovými politickými a sociálními problémy jako ostatní výše jmenované země. Proto je v diplomové práci zařazena jako poslední země v pevninské části.

5.3 Ostrovní část

Ostrovní jinak také Karibská Amerika je politicky roztržštěný region. Přispěla k tomu skutečnost, že jednotlivé ostrovy si v době kolonizace postupně rozdělily Španělsko, Británie, Francie, Nizozemí a Dánsko (jejich Panenské ostrovy roku 1917 odkoupily USA, které získaly již dříve španělské Portoriko).

5.3.1 Kuba

Od počátku koloniální éry řešili Španělé problém pracovních sil na své kolonii Kubě, dovozem otroků pro práci na plantážích. Ve snaze udržet klidné zázemí koloniálních jednotek provedli na Kubě reformy v hospodářské sféře, které smířily s koloniálním režimem velkou část kubánských kreolů. Reformy umožnily rozmach třtinových plantáží a Kuba se stala do poloviny 19. století největším producentem třtinového cukru na světě.

Až když byly reformy kubánských kreolů odmítnuty, začala se prosazovat myšlenka na ozbrojený boj za nezávislost ostrova. Od konce 60. let začaly na ostrově války za nezávislost. Zhoršující se situace koloniální ekonomiky, v té době už úzce spjaté s americkým trhem, vyvolávala nespokojenost obchodníků a průmyslových kruhů v USA a následoval zásah vlády a intervence USA, španělské jednotky kapitulovaly. Roku 1898 byla podepsána mírová smlouva, kterou byla uznána **nezávislost Kuby**.

Ostrov pak spravovala americká okupační armáda do roku 1902, kdy se součástí kubánské ústavy stal dodatek zaručující USA právo zasahovat do vnitřních záležitostí Kuby. Hospodářství ostrova se díky působení amerických společností, jako například **UFCO**, produkující na ostrově nejen cukr, ale také banány a další tropické ovoce, stalo součástí ekonomiky Spojených států. Politickou scénu pak kontrolovali Američané buďto přímo za opakovaných vojenských intervencí, nebo nepřímo přes proamerické politiky v nejvyšších státních funkcích.

Ve 20. létech rostl vliv levicových skupin organizujících se v komunistickou stranu. Tuhou diktaturu prezidenta Machada vystřídala levicová vláda Ramóna Graua San Martína. Jeho program pozemkové reformy a znárodnění majetku amerických společností vzbudil odpor na ostrově i v USA, jejichž tlak vedl k odstoupení levicové vlády. Další prezident Carlos Mendieta dosáhl zrušení dodatku v ústavě a USA se vzdaly nároků na Isle de Pinos, ponechaly si ovšem i nadále základnu Guantanámo.

Silným mužem kubánské politické scény se stal bývalý poddůstojník **Fulgencio Batista**. V roce 1940 přijala pak Kuba novou ústavu patřící k nejliberálnějším dokumentům svého druhu té doby. Na snahu odborů posílit dál funkce v politice a ekonomice odpověděl režim tvrdými zásahy proti levicovým předákům. Napětí v zemi zvyšoval rostoucí zájem amerického podsvětí o Kubu, která se stala cílem turistů z USA. Zábavní průmysl spojený s turistikou ale i prostitucí a

provozováním hazardních her ovládla za masivního používání korupce americká mafie, což vzbuzovalo odpor velké části kubánské společnosti. Hospodářské problémy společně s obecnou nespokojeností zvyšovaly naději levice na vítězství ve volbách roku 1952. Ještě před jejich uskutečnění provedl Batista převrat a zavedl program očištění politického života a likvidace korupce a zločinnosti.

V prvních měsících se proti režimu postavila jen skupinka mladých intelektuálů protestujících proti nedemokratickému způsobu převzetí moci a způsobu vlády. Ustavila skupinu Hnutí mládeže století vedenou **Fidelem Castrem** s programem svržení Batisty ozbrojeným povstáním. Jejich útok na kasárna v Santiagu, kterým měla likvidace režimu začít, skončil neúspěchem a Batista zahájil systematickou kampaň za zničení všech opozičních sil v zemi. Teror vyhnal ze země desítky tisíc lidí, ze kterých Castro po svém propuštění z vězení a odchodu do exilu v Mexiku získával stoupence pro své hnutí. Tajný návrat na ostrov v roce 1956 znamenal začátek partyzánské války v horách Sierra Maestra s programem svržení diktatury, obnovy ústavy z roku 1940 a provedení pozemkové reformy (OPATRŇÝ, J. 1998).

Neúspěšný atentát na Batistu provedený členy radikální mládeže se stal argumentem pro další vystupňování teroru. Tomu padlo za oběť 20 000 lidí. Represivní politika Batistova režimu oslabovala jeho mezinárodní pozici tak, že USA zastavily vojenské dodávky i finanční pomoc kubánské vládě. To vše nahrávalo sílící podpoře Castrova hnutí ze strany inteligence, komunistické strany i odborů. Pokus Batisty zastavit postup partyzánských kolon vypsáním voleb se ukázal jako neúspěšný. 31. prosince 1958 utekl Batista do španělského exilu. Za jeho vládou zůstalo více než 20 000 obětí, které jeho režim připravil v letech 1952-58 o život (PEČÍŇKA, P. 1998). Castrovy oddíly obsadily na počátku ledna hlavní město a tím začala **kubánská revoluce**.

Charakterizovalo jí nastolení osobní moci Fidela Castra a vyznačovala se novým uspořádáním společnosti a likvidací závislosti na světových mocnostech. Zpočátku se hlásila k antiamerikanismu, později především k marxismu. Fidel Castro se prohlásil ministerským předsedou a zahájil tak dlouhé období své moci. Stanovil zákon o pozemkové reformě, vyvlastněná půda nebyla rozdělena rolníkům, ale přenechána státním statkům nebo družstvům. Vláda zabavila majetek amerických a britských společností, které odmítaly zpracovat ve svých rafinériích sovětskou ropu. Spojené státy snížily dovozní kvóty na kubánský cukr a vztahy mezi oběma zeměmi se stále zhoršovaly. V roce 1960 Castrův režim znárodnil další majetek amerických společností a vyvlastnil i nejdůležitější podniky kubánských majitelů. USA uvalily na obchod s Kubou embargo. Obchodování s Kubou převzal SSSR a jeho evropské satelity. Castro navázal úzkou hospodářskou, politickou a vojenskou spolupráci se Sovětským svazem. USA přerušily s Kubou diplomatické styky a začaly podporovat **proticastrovskou emigraci**, kam odcházely desítky tisíc Kubánců.

17. dubna 1961 provedly oddíly proticastrovské opozice složené z kubánských emigrantů čítající na 1 500 mužů invazi v Zátocě sviní. Úspěch invaze závisel na letecké podpoře amerického letectva. Americká armáda však neposkytla slíbenou pomoc. Během několika hodin se tak na místo vylodění dostaly tisíce vojáků Castrova režimu vyzbrojených těžkou technikou a porazily invazní jednotky, jejichž velkou část tvořili bývalí bojovníci proti Batistově diktatuře. Stovky jich padly nebo byly zajati. Většinu účastníků invaze sice americká vláda vykoupila dodávkou traktorů a léků, tím však obraz svojí politiky ani pozici USA v Latinské Americe nijak nezlepšila. Úspěšná propagandistická kampaň, která nepravdivě líčila invazi jen jako akci USA, posílila postavení Castra na Kubě i mezinárodní scéně.

Castro vzápětí oznámil **promarxistickou** orientaci svého režimu, posílil roli státu a provedl rozsáhlou alfabetizační kampaň na venkově, při které šířil propagandu marxismu a militantního antiamerikanismu. Zřízením Výborů na ochranu revoluce pak ustavil režim výkonný mocenský orgán, který udržoval castrovský režim osvědčenou metodou udavačství a vzájemné kontroly. V této době uzavřel se SSSR dohodu o poskytnutí území k výstavbě základen raket středního doletu. USA reagovala kubánskou blokádou. Raketová krize vedla k odsunu sovětských raketových základen a znamenala zhoršení sovětsko-kubánských vztahů, neboť SSSR jednala o odsunu raket pouze s USA a kubánskou stranu z toho vynechali (OPATRŇÝ, J. 1998).

Politicky se Kuba orientovala na Čínu a na podporu dodávkami zbraní, výcvikem i finančními prostředky gerilám v působící v různých státech Latinské Ameriky. Do Bolívie dokonce odešel nejbližší Castrův spolupracovník Ernesto Che Guevara s úkolem rozvinout zde celokontinentální povstaleckou válku a nastolit režim kubánského typu. Zde v roce 1967 padl. Guevarova koncepce „vytvořit dva tři Vietnamy“ se stala cílem Kubánské zahraniční politiky. Sovětská politika mírového soužití znamenala pro Kubu uznání Latinské Ameriky za zájmovou sféru USA (PEČÍNKA, P. 1998).

Tato nákladná kubánská zahraniční politika, doprovázená pokusy přebudovat zdravotnický a vzdělávací systém na Kubě a kombinovaná s amatérskými hospodářskými experimenty, neustále zhoršovala ekonomickou situaci země. Kuba opustila plány na likvidaci monokulturního plantážního hospodářství orientovaného na produkci třtinového cukru, označovaného na počátku revoluce za symbol podřízenosti Kuby zahraničním zájmům. Vyměnila je za opačné plány se snahou dosáhnout obrovské roční výroby cukru.

Zhroucení kubánské ekonomiky v roce 1968 donutilo Castrův režim rezignovat na vlastní představy revoluce a přijmout sovětský model. Podporou sovětské intervence v Československu v roce 1968 přistoupil Castro na Brežněvovu doktrínu omezené suverenity a Kuba se stala jedním z nejoddanějších satelitů SSSR. Vstup Kuby do Rady vzájemné hospodářské pomoci dále prohloubil i závislost Kuby na SSSR. Komunistická strana Kuby odsouhlasila přijetí všech atributů socialistického režimu podle sovětského vzoru - ústavy s paragrafem o vedoucí úloze komunistické

strany, stranické stanovy a i pětiletý plán. Stupeň zasahování do života občanů stále rostl a zákonná ustanovení dosahovala kuriózní podoby. Například v roce 1971 zákonem proti lenosti bylo odsouzeno na 50 000 osob.

Jako jediný ze sovětských spojenců vysílal Castro v 70. a 80. letech vojenské oddíly do válek mimo své území, zejména do Afriky, kde stovky Kubánců padly za zájmy sovětské mocenské expanze. Kubánská revoluce, která proklamovala jako jeden z cílů nezávislost země skončila přijetím vazalského postavení vzhledem k SSSR až do jeho pádu v roce 1990. Ani masivní hospodářská pomoc evropských socialistických států nezlepšily bídné ekonomické podmínky, v nichž žila většina obyvatel ostrova.

Policejní režim sice bránil veřejným projevům nespokojenosti, neuchránil však systém od těžké krize v roce 1980, když Kubánci usilující marně o odchod z ostrova s využitím legálního postupu obsadily velvyslanectví Peru v Havaně. Snahy armády a policie zmařit tuto akci nebyly úspěšné a režim nakonec musel otevřít na několik týdnů hranici. Kubu pak opustilo přes 100 000 osob (OPATRŇY, J. 1998).

Hospodářské **zhroucení Sovětského bloku** se projevilo negativně na už tak špatné ekonomické situaci Kuby a poznamenalo i politický život. Roku 1989 proces s generálem Arnaldem Ochoem Sanchézem, národním hrdinou Kuby, jeho odsouzení k smrti za obchod s drogami a výpovědi účastníků procesu o zneužívání funkcí a osobním obohacování části úzké vládnoucí vrstvy Castrova režimu paralyzovali kubánskou veřejnost (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005). Klesající životní úroveň související s se snižováním obchodu mezi Kubou a bývalými socialistickými státy se podepsalo na další emigraci obyvatel ostrova v létě 1994, kdy lidé opouštěli ostrov na často velmi nedokonalých plavidlech. Jejich počet se odhaduje na několik desítek tisíc, ale mnoho jich na moři zahynulo. Pokusy o útěk z „ostrova svobody“ trvají dodnes. Známý je případ chlapce Eliana Gonzáleze, o nějž vedli bitvu příbuzní v USA a na Kubě.

Ve snaze zachránit režim před úplným ekonomickým krachem provedl Castro některé reformy, jako možnost zřizovat soukromé restaurace nebo provozovat služby. Legalizovalo se držení cizích měn. Hlavním smyslem bylo získání zahraničních investic a půjček. Výstavba turistického průmyslu podporovaného ze Španělska, Německa, Mexika, Kanady vedla k přílivu deviz, ale také k rozmachu prostituce a prohloubení rozdílu mezi těmi skupinami, které mají přístup k prostředkům z turismu, a těmi, kteří tyto možnosti nemají.

Postoj Česka vůči režimu Fidela Castra je dlouhodobě velmi kritický. Nejvyhrocenější vztahy mezi Českem a Kubou byly poté, co byly v roce 2001 na Kubě zatknuti Ivan Pilip a Jan Bubeník za to, že se sešli s tamními disidenty. EU vyhlásila politické sankce proti Kubě po vlně represí proti disidentům na jaře 2003. Záměr tyto sankce v roce 2006 pozastavit byl kritizován nejen ze strany USA, ale také některých členů EU včetně České republiky. Tentýž rok byl za

dlouhodobou kritiku porušování lidských práv Castrovým režimem z Kuby dokonce vyhoštěn český diplomat.

Podstata Castrova režimu pronásledujícího policií každý projev kritiky se nijak nezměnila. Kritická hospodářská situace související i s klesajícími ceny cukru na ostrově sice zaznamenala další z nepatrných zlepšení díky rozvíjející se turistice, ale zatím vždy opět následoval propad. Jen bezplatné školství a zdravotnictví patří mezi nejlepší v rámci rozvojových zemí. Ekonomické krize urychlující proces kulturního rozkladu demonstrují, že **socialismus nikdy neprodukuje prosperitu a svobodu** (WIARDA, H. J. et KLINE, H.F. 2000). Přesto má Castro své sympatizanty i v řadách nejvyšších představitelů zemí - venezuelského prezidenta Hugo Chaveze a bolivijského prezidenta Evo Moralese i nově zvoleného nikaragujského prezidenta Daniela Ortegy.

Budoucnost Kuby, jejíž osud byl téměř půl století zpečetěn s osudem jediného muže, je nejistá, což se ukázalo hlavně v posledních několika měsících Castrovi nemoci. Zatímco početné komunity Kubánců v exilu v naději na pád režimu oslavovali konec Fidelovy éry (foto 6), pravomoci převzal jeho bratr Raúl. Skutečný zdravotní stav diktátora ví jen úzký okruh lidí, dohadů je bezpočet. Ať už bude následující měsíce nebo roky na Kubě v čele země Raúl, nebo by se vrátil do funkce Fidel, a nebo by opravdu došlo k pádu komunistického režimu, růžové vyhlídky v blízké budoucnosti Kubu zatím nečekají. Kuba zůstává zatím dál nesvobodnou zemí.

Foto 6 „Svobodu pro Kubu“. Castro je nemocný a kubánští exulanti na Floridě se radují v naději na demokratické změny v jejich zemi v srpnu 2006

(zdroj: <http://search.news.yahoo.com>)

5.3.2 Haiti

Území bylo kolonizováno nejprve Španěly, kteří přivezli otroky jako pracovní sílu na plantážní hospodářství. V průběhu druhé poloviny 16. století se zde začali usazovat francouzští kolonisté a francouzská koruna nakonec ustavila kolonii Saint Domingue, která se stala významným producentem cukru, ale také kávy a přírodních barviv. V roce 1804 získala kolonie

nezávislost. Půda byla rozdělena mezi černošské bezzemky a tím se zrušilo zemědělství zaměřené na export.

Invazní armáda Haiti se zmocnila východní část ostrova, která byla Španělskou kolonií Santo Domingo. Společný stát trval 22 let, během kterých došlo k velkému zadlužení a nespokojenosti. Ta vyvrcholila odtržením východní části a v roce 1844 vznikla vyhlášením nezávislosti Dominikánská republika. Vláda Haiti se pokusila opakovanými útoky nezávislost zmařit. Tyto snahy poškozovaly haitskou ekonomiku a destabilizovaly politickou situaci.

Boj o moc se odehrával i uvnitř státu mezi dvěma skupinami lišícími se barvou kůže - mezi černochoy a mulaty. Jejich kandidáti se střídali v prezidentském úřadě bez ohledu na volební výsledky, protože neodevzdávali prezidentský úřad zvoleným zástupcům, ale pučistům dostávajícím se k moci státními převraty.

Do vnitřních záležitostí Haiti opakovaně zasahovaly velmoci. Zahraniční tlak dále destabilizoval politickou situaci - například v letech 1910-1915 se v prezidentském úřadě vystříдалo za pět let 7 politiků. Krvavé puče doprovázely v této době i sociální a rolnické nepokoje a stávky dělníků na plantážích. Tuto periodu přerušila americká intervence roku 1915. Američané zorganizovali volby a nové vedení země podepsalo s USA dohody o převzetí kontroly haitských státních financí a možnost nakupovat půdu na ostrově bez jakéhokoli omezení. Masivní americká přítomnost vzbuzovala stále větší odpor. Americká armáda opustila zemi, ale správa jejich financí zůstala v rukou Američanů až do roku 1947.

Jisté uvolnění vnitropolitického života souvisejícího právě s odchodem americké armády však na druhou stranu doprovázelo narůstání problémů ve vztahu mezi vrstvou mulatů a černošským obyvatelstvem. Pozice mulatských politiků, o něž se Američané opírali, s jejich odchodem slábly. K tomu přispěl i konflikt mezi Haiti a Dominikánskou republikou v roce 1937, kdy Dominikánské úřady inspirovaly masakr asi 20 000 haitských emigrantů žijících v hraniční oblasti. Úsilí černošské elity po uchopení moci zesílilo a nakonec zvítězilo.

V období 40.let proběhla modernizace země a přijala se řada sociálních reforem. V roce 1948 pak předložili zástupci Haiti OSN jako první země rozvojový program, na jehož základě získala vláda finanční pomoc ze zahraničí. Během let 1950-57 se za zhoršující se hospodářské situace v rychlém sledu vystříдалo 5 vlád, z nichž poslední připravila v krizové situaci volby. V nich zvítězil s velkou převahou **Francois Duvalier**, přezdívaný „Papa Doc“. Byl velmi populární v širokých vrstvách společnosti. Vystupoval s programem sociálních reforem. Popularitu obratně využil k posílení své moci a nakonec nastolení diktatury rodiny Duvalierů, která trvala až do roku 1986.

Nechal si parlamentem odhlasovat rozsáhlé pravomoci a začal čistkami v armádě a pronásledováním politických odpůrců. Opíral se o tajnou policii, miliční oddíly Tontons Macoutes a přívržence náboženské sekty afrického původu *voodoo*. Prohlásil se doživotním prezidentem, což

zhoršilo jeho mezinárodní postavení. Řada latinskoamerických států přerušila s Haiti diplomatické styky a vztahy s Dominikánskou republikou se dostaly na pokraj otevřené války. USA zastavily Haiti hospodářskou pomoc. Ekonomickou situaci ještě zhoršovaly v 60. letech přírodní katastrofy, pokles cen kávy, nejdůležitějšího exportního artiklu, a recese v turistickém průmyslu. Režim reagoval na rostoucí nespokojenost terorem. Důsledkem byla velká emigrace ze země. Politický exil se několikrát pokusil svrhnout diktátora invazními oddíly, kterým však odolávaly miliční jednotky.

Nástupcem se stal jeho syn **Jean - Claude Duvalier** známý „Baby Doc“. Jako doživotní prezident se ujal vlády v roce 1971. Ve snaze vymanit se z mezinárodní izolace a zvrátit nepříznivý ekonomický vývoj přistoupil k postupné liberalizaci režimu. Vytvořil program, jehož hlavními body byla podpora hospodářství a uvolnění v politické sféře. Stabilizace Haiti v 70. letech vedla k rozkvětu turistiky, i když hospodářství i nadále spočívalo téměř výlučně na zemědělství, k obnovení přílivu zahraničních investic i přímé pomoci a posléze k návratu části emigrantů.

Oživení politického života však na druhé straně znamenalo nástup mladých kritiků diktatury a v 80. letech zrychlení procesu koroze režimu. V roce 1985 se ocitla vláda pod silným tlakem stoupenců demokracie podporovaných z USA. Proti masovým nepokojům odmítl diktátor na výzvy spolupracovníků svého otce tvrdě zasáhnout. V únoru 1986 se vzdal úřadu a odešel ze země. Jeho odchodem skončila diktatura rodiny Duvalierů (OPATRNÝ, J. 1998).

Demokratizace a příprava na volby doprovázelo násilí, řada demonstrací a politických vražd. Po opakovaných volbách charakterizovaných podvody a manipulacemi došlo k dvěma pučům. V roce 1990 prozatímní prezidentka Ertha Pascal-Trouillotová připravila svobodné volby, které proběhly v prosinci 1990. V nich zvítězil levicově orientovaný kněz **Jean-Bertrand Aristide** s více než 75 % hlasů (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

Vojenský puč v následujícím roce však Aristidovu vládu svrhl a prezident odešel do exilu. Puč nastolil režim generála Raoula Cédrase. Ten čelil silnému politickému nátlaku Spojených států. V důsledku prohloubení ekonomické krize opustilo Haiti na 14 000 emigrantů, odcházejících převážně do USA. Tam jednali za amerického patronátu zástupci haitského parlamentu s Aristidem o podmínkách jeho návratu na ostrov. Přečasným řešením se stal nástup Marca Bazina do funkce ministerského předsedy v roce 1992.

Po dalších problémech vyvolaných odchodem křesťansko-demokratických a socialistických ministrů z Bazinovy vlády v roce 1993 následoval světový bojkot obchodu s Haiti vyhlášený OSN. Tentýž rok byly v zemi rozmístěny společné jednotky OSN a OAS. Rada bezpečnosti OSN, vedená snahou nastolení ústavní vlády, uvalila na Haiti **ropné a zbrojní embargo**. Cédras podepsal dohodu o předání moci zvolenému prezidentovi Aristidemu. Opakované odklady realizace dohody přinesly vojenskou intervenci Spojených států v roce 1994. Cédras poté kapituloval a odešel do

emigrace. Aristidův návrat na Haiti 19. září 1994 doprovázela vlna násilností proti jeho odpůrcům v armádě i v politických stranách (KOLEKTIV AUTORŮ, 2005).

Ani zrušení politického embarga a rozsáhlá zahraniční pomoc ekonomickou situaci nijak výrazně nezlepšila. Volby v roce 1996 vyhrál René Préval, který chtěl prosadit některé ekonomické reformy. Proti tomuto programu se postavil Aristide se svojí stranou, která měla většinou v obou komorách parlamentu do opozice. Préval pak nemohl prosadit ani reformy, ani jím navrhované ministerké předsedy, a tak byla země více než přes rok bez předsedy vlády a fungující vlády. Politická krize a s ní spojené politické násilí, nepokoje a demonstrace pokračovali.

Na počátku nového tisíciletí byla ekonomická a sociální situace v Haiti v katastrofálním stavu. Roční růst HDP byl pod 1 %, tři-čtvrtiny lidí žilo v chudobě, téměř polovina dospělé populace neuměla číst a psát a nezaměstnanost se pohybovala kolem 60% (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

V roce 2000 byla do oblasti poslána na rok **nová mírová mise**, jejímž úkolem bylo poskytnout vládě podporu při vytváření demokratických institucí, hlavně v oblasti lidských práv, spravedlnosti a bezpečnosti obyvatel. Volby v roce 2001 vyhrál Jean-Bertrand Aristide, kterého opozice vinila, že distancuje od chudého lidu a nechává se korumpovat. V době oslav dvoustého výročí nezávislosti dne 1.1.2004 oslabilu země vážná politická krize. Silné srážky mezi pro a protivládními milicemi rozpoutaly spirálu násilí. Koncem února se prezident Aristide vzdal funkce a odjel ze země. Na základě žádosti nově jmenovaného prezidenta Boniface Alexandreho byly rozmístěny v zemi jednotky mezinárodních sil. Byla ustanovena mise s cílem zajistit kontinuitu mírového a politického procesu a stabilizovat situaci v zemi. Vítězem březnových voleb v roce 2006 se stal opět René Préval, zastánce lidských práv s širokou podporou u nejchudších obyvatel.

Foto 7 Volby v březnu 2006 provázely nepokoje a situaci museli uklidňovat vojáci mezinárodních sil

(zdroj: <http://www.newsday.com/news>)

Očekávaní, že Haiti míří k demokracii a stabilitě, byla zklamána. Frustrace obyvatel i mezinárodních pozorovatelů z vývoje na Haiti rostla s nutností zásahů zahraničních jednotek (WIARDA, H. J. et KLINE, H.F. 2000). Perspektiva země s politickou a ekonomickou nestabilní situací neskýtá naděje na přechod k demokracii ani hospodářské prosperitě. Obava z politické krize pokračuje. Haiti zůstává v zoufalých podmínkách a je i nadále nejchudší zemí západní hemisféry s řadou vážných problémů v politické i hospodářské oblasti.

5.3.3 Dominikánská republika

Historie Dominikánské republiky sdílí některé dramatické rysy s Hatii. Stát ve východní části ostrova Haiti byl kolonizován Španěly, kteří zde založili plantážní hospodářství. Tuto východní část na rozdíl od západní si španělská koruna udržela až do vyhlášení nezávislosti roku 1821, haitská armáda ji ale záhy obsadila. Nespokojenost s haitskou nadvládou vyvrcholila vyhlášením nezávislosti 1844, ale i po té se vláda Haiti pokoušela opakovanými útoky dostat Dominikánskou republiku pod svoji kontrolu. Z obavy haitské invaze Dominikánská republika dokonce přijala na pár let zpět statut kolonie, ale partyzánská válka přispěla v novém vyhlášení nezávislosti v roce 1865.

Značné nestability země, jejíž ekonomika byla založena na pěstování cukrové třtiny a kávovníku, využívaly mocnosti k prosazení vlastních hospodářských a strategických zájmů. Na počátku 20. století donutily **americké úřady** dominikánskou vládu podepsat smlouvu o předání kontroly celnic v zemi Američanům i dohodu o úplné kontrole finančního systému země. Ani tyto skutečnosti nijak nezlepšily hospodářskou a politickou situaci v zemi a docházelo k velkým nepokojům. Proto se v roce 1916 vylodily na ostrově jednotky americké námořní pěchoty a zřídily zde vojenský okupační režim. Za této situace si upevnili investoři a podnikatelé z USA své pozice v plantážním hospodářství.

Rostoucí odpor části dominikánské společnosti proti přítomnosti amerických jednotek na ostrově nakonec donutil Američany k zrušení vojenského režimu a nakonec k úplnému odchodu jednotek z území. Během velké krize došlo k velkému poklesu exportu cukru, který se promítl do už tak vysoké nezaměstnanosti. Výsledkem rostoucího napětí se stal **vojenský puč**. Moci se chopil generál Rafael Leónidas Trujillo, který nejenže zrušil všechny ústavní svobody, ale zároveň obsadil všechny důležitá místa ve správě i v hospodářství příslušníky vlastní rodiny. Země se tak prakticky stala soukromým majetkem rodiny Trujillů. Později sice na nátlak USA umožnil diktátor vznik „opozičních“ stran, ale ty existovaly jen formálně a nevyvíjely žádnou činnost. V roce 1939 založili odpůrci režimu v emigraci Dominikánskou revoluční stranu, kterou vedl známý intelektuál Juan Emilio Bosh (OPATRŇÝ, J. 1998).

Impulsem pro opozici se stalo vítězství odpůrců Batistovy diktatury na Kubě. Na činnosti protitrujillovského klanu se podílel i Fidel Castro. V Caracasu vzniklo Hnutí za osvobození dominikánské republiky a na ostrově propuklo povstání potlačené režimem jen s vypětím všech sil. V návaznosti na něj vzniklo Revoluční hnutí 14. června (MR-14), druhá radikální skupina Dominikánské lidové hnutí (MPD) působila z Kuby (PEČÍNKA, P. 1998). Krize se prohloubila natolik, že trujillovský klan překročil k poslednímu pokusu o zachování moci. Hector Bienvendio Trujillo odstoupil a jmenoval svého nástupce. Ani to však situaci nadlouho neuklidnilo. V roce 1961 byl zavražděn zakladatel diktatury Rafael Leónidas Trujillo a na nátlak Spojených států odjeli z Dominikánské republiky hlavní představitelé rodinného klanu.

Moc převzala vojenská junta, která připravila volby. V nich zvítězila Dominikánská revoluční strana a její kandidát Juan Emilio Bosh. Nová vláda zahájila rozsáhlý reformní sociálnědemokratický program a přijala novou ústavu zaručující svobody jednotlivce. Zrevidovala se také smlouvy s americkou vládou, což ale ohrožovalo mimořádné postavení amerických podniků na tomto území. Za této situace se začali aktivizovat stoupenci Trujillova režimu, kteří v rozsáhlé kampani obviňovali Boshe z předání moci komunistům. Boshovým odpůrcům se pak podařilo získat i armádní důstojníky, provést státní převrat a zbavit prezidenta moci. **Puč** uvrhl zemi do hluboké politické a hospodářské krize. Stále více obyvatel požadovalo návrat Juana Emilia Boshe.

Hnutí podporované též ze zahraničí přerostlo v povstání levicových nacionalistických důstojníků vedených Franciscem Caamañem a nakonec v roce 1965 **v občanskou válku v Dominikánské republice**. Caamañova skupina ustavila prozatímní vládu a začala rozdělovat svým stoupencům zbraně z armádních skladů. Toto počínání vzbudilo obavy nejen u dominikánské společnosti, ale také u Spojených států. USA akceptovaly výzvu dominikánských pravicových politických kruhů žádajících zásah amerických ozbrojených sil. O situaci v Dominikánské republice jednala i OAS, která nakonec americkým silám na ostrově udělila statut meziamerických sil a snažila se zprostředkovat jednání mezi znepřátelenými stranami.

Zatímco odpůrci levicové vlády ustavili vlastní vládní juntou a pozvolna likvidovali odpor Caamaňových jednotek, probíhala několikaměsíční jednání mezi znepřátelenými skupinami dominikánského politického života. Výsledkem byla dohoda o národním usmíření a byl zvolen prozatímní prezident, který připravil na další rok volby. Tím byly vytvořeny předpoklady pokojného řešení dominikánské krize.

Vítězem ve volbách roku 1966 se stal **Joaquín Balaguer** a jeho Reformní strana, který si změnami ústavy zajistil možnost opakovaně kandidovat a vítězit v prezidentských volbách. Roztříštěná opozice nebyla schopna sjednotit síly a čelit převaze reformistů. Protože v hospodářské sféře došlo k mírnému zlepšení, reformisté si udrželi převahu v parlamentu. I když v dalších prezidentských volbách vítězili kandidáti Revoluční dominikánské strany, poměr sil v zemi se nijak nezměnil. Prezidentům se nedařilo prosadit své politické cíle. Prezident Salvador Jorge

Blanco, který se snažil dosáhnout svých cílů pomocí korupce, byl proto pět let po svém odchodu z úřadu odsouzen na dvacet let do vězení (OPATRŇY, J. 1998).

V letech 1986-96 byl v úřadě opět Joaquín Balaguer. Vzhledem k jeho tiché podpoře Cédrase na Haiti se znelíbil USA. Zvítězil i v prezidentských volbách v roce 1994, ale souhlasil se zkrácením svého funkčního období jen na dva roky a slíbil nekandidovat v dalších volbách. Nakonec odstoupil a opustil politickou scénu ve věku 89 let.

Od poloviny 80. let byl záměr ekonomiku v Dominikánské republice vzhledem k předpokladům, jako je levná pracovní síla a otevřený trh, modifikovat podle modelu Portorika nebo dokonce transformovat zemi v ekonomického draka po vzoru těch asijských. Přes některé úspěchy v ekonomice jako byl stabilní růst a nízká inflace se nedařilo vypořádat se s pokračující chudobou, do poloviny 90. let přetrvávala vysoká nezaměstnanost a také dětská úmrtnost jako indikátor zaostalosti (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

V mimořádných volbách v roce 1996 zvítězil Leonel Fernández Reyna, charismatický politik, který znovu zvítězil ve volbách v roce 2004. Prezident Fernández začal reformovat soudní systém, jeho vláda investovala do vzdělání, zdravotnictví a privatizovala některé státní firmy. Během jeho vlády se v Dominikánské republice zvýšil ekonomický růst a investice ze zahraničí. V některých oblastech byla jeho administrativa méně úspěšná. Přestože udržovala Dominikánská republika výborné diplomatické vztahy s Haiti, byly deportováni v roce 1997 ze Santiaga haitští dělníci, kteří sem přišli za prací a žili v bídných podmínkách na předměstích (WIARDA, H. J. et KLINE, H.F. 2000). Během funkčního období prezidenta Hipólita Mejía (2000-2004) došlo ke kolapsu jedné z největších bank a tento skandál zdiskreditoval politickou elitu.

Přes tyto problémy však zůstává hospodářská situace v zemi **relativně stabilní**, zejména ve srovnání s ostatními středoamerickými zeměmi. Ovšem v sociální oblasti jsou problémy závažnější. Na jedné straně jsou běžné svobodné volby, nezávislá média a svobodné vyjadřování názorů, které stabilizují demokracii v Dominikánské republice. Na druhé straně jsou „plnohodnotnými“ členy společnosti považováni jen Dominikánci se světlou pletí, zatímco ti s tmavou pletí jsou zařazeni jako chudí a problematičtí. Setrvávající nerovné podmínky, které jsou výzvou pro každou demokracii, jsou ale mnohem závažnější, pokud chudí lidé nemají základní hygienické podmínky, možnost pracovat a jsou **diskriminováni** vzhledem ke své barvě pleti. Podle T.E. SKIDMORE a P.H. SMITH (2005) jsou sociální struktura dominikánské značně hierarchické a velmi polarizované společnosti a nerovnoměrná distribuce prostředků potenciální hrozbou pro možné budoucí konflikty a násilí.

5.3.4 Jamajka

Po španělské kolonizaci se Jamajky v polovině 17. století zmocnila Británie, jejíž kolonisté založili na ostrově řadu plantáží, kde pracovali otroci dovezení z Afriky. Cukr zůstal nejdůležitější

exportní komoditou i poté, co bylo otrokářství v roce 1838 zrušeno. K diverzifikaci ekonomiky začalo docházet v souvislosti s růstem průmyslového významu hliníku, protože Jamajka má jedny z největších zásob bauxitu na světě.

Jamajka má tradiční systém dvou politických stran: **PNP** - *People's National Party* a **JLP** - *Jamaica Labour Party*. Po vyhlášení nezávislosti v rámci britského Společenství národů 6. srpna 1962 se v politickém životě začaly prosazovat levicové a nacionalistické skupiny. Jejich představitel Michael Norman Manley (PNP), podporovaný manuálně pracujícími a chudými Jamajčany, se v 60. a 70. letech orientoval na spolupráci s Kubou. Dostal do konfliktu s kanadskými a americkými těžařskými společnostmi, když po nich požadoval vyšší daně. Ani částečná nacionalizace dolů ve druhé polovině 70. let však nepřinesla takové příjmy, aby stačily na zlepšení sociální situace v zemi. Manley nakonec podporu pro svůj socializační program ztratil.

Konzervativní vlády se pak pokoušely zlepšit výkonnost ekonomiky tradičními způsoby, ale i jejich úspěchy byly jen omezené (OPATRŇÝ, J. 1998). Volby v roce 1989 znovu vyhrál za podpory chudých vrstev Manley. Tentokrát se ale prezentoval jako politik mající snahu o spolupráci a kontakty v Evropě a USA, distancoval se od Castra, byl nakloněn zahraničním investicím, vyjednával s MMF o splácení dluhu a přistoupil k privatizaci státem vlastněného průmyslu.

V od roku 1992 byl v čele země ministerský předseda P.J.Patterson (PNP), který vytrvával v ekonomice volného trhu. Udržel se v čele země po čtyři volební období až do roku 2006, kdy zvítězila Portia Lucretia Simpson (PNP).

Poměry na Jamajce zejména ve srovnání s neklidem v okolních zemích se vyznačují poměrnou **stabilitou** jak v politické, tak i sociální sféře. Přesto se Jamajka potýká s problémy týkajícími se obchodu s drogami, násilí a korupcí. Zemi charakterizují také velké kontrasty luxusních letovisek a chudých příměstských čtvrtí. Další závažnou skutečností je fakt, na ekonomickém růstu se podílejí hlavně pouze dvě odvětví - těžba a turismus. Nejhorší je ale pokračující **migrace za prací do USA**, kam odchází mnoho ekonomicky aktivních obyvatel často bez touhy po návratu do své země. Podle slov Pattersona je největší nebezpečí, že se mohou stát zapomenutým národem a musí proto čelit nebezpečí své vlastní marginalizace (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

5.3.5 Portoriko

Portoriko bylo kolonizováno Španěly, kterým sloužil hlavně přístav Puerta Rica. Postupně se pak pro ostrov začalo používat jména města. Na ostrově se v nevelké míře rozvíjelo dobytkařství a plantážnictví a k práci sem byli dovezeni otroci z Afriky. I po válkách za nezávislost v Latinské Americe zůstalo Portoriko pod Španělskou koloniální správou. V roce 1873 zde bylo zrušeno

otroctví. Na konci 19. století se pak objevilo několik skupin požadujících nezávislost. Pařížskou smlouvou z roku 1898, která ukončila válečný stav mezi USA a Španělskem po španělsko-americké válce, získaly Portoriko **Spojené státy**. Od roku 1952 se pořádají v zemi referenda o budoucnosti ostrova. V něm se většina vždy vyslovila pro statut volně přidruženého státu (OPATRNÝ, J. 1998).

V 50. a 60. letech byla provedena „Operace Bootstrap“, kdy vláda USA chtěla povzbudit a stimulovat investice v Portoriku sérií daňových prázdnin a dalších výhod. Operace ale neumožnila dostatek pracovních míst. Následovala vlna migrace do USA, kde nyní žije asi 40% Portorikánců. Z toho polovina žije v New Yorku, kde se jejich rezidencím říká také *Nuyo-ricans*. S jiným konceptem přišel Rafael Hernández Colón, guvernér v letech 1972, 1984-1988. Jeho koncept „twin plant“ rozděluje proces produkce do dvou oddělených částí, kdy první část bude zpracována v nějaké jiné zemi Karibiku a konečná fáze v Portoriku. Ohledně budoucího postavení země Hernández zastával názor, že jistá míra autonomie je nutná k zachování historické a kulturní identity ostrova.

Ačkoli ostrov nemá vlastní suroviny, vznikly zde rafinérie na zpracování Venezuelské ropy a navazující zpracovatelská odvětví. Industrializace ostrova zahrnovala i zpracování zemědělských surovin a elektronickou výrobu provázanou s finální produkcí v USA.

V roce 1992 se angličtina stala vedle španělštiny úředním jazykem. V americké sněmovně reprezentantů má Portoriko svého nehlasujícího zástupce. První ženou v guvernérském postu byla v roce 2000 zvolena Sila Maria Claderon. V současnosti působí v zemi dva hlavní politické proudy. Jeden požadující plné členství v USA, druhý chce pokračování současného stavu. Minorita požaduje úplnou samostatnost. V referendu v roce 1998 volila většina pro zachování dosavadního statutu přidruženého státu USA. Portoriko nemá zatím jasnou představu o své budoucnosti, status „quo - kam“ a tím i kuriózní vztah vůči USA pokračuje (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

5.3.6 „Mikrostáty“ v Karibiku

Malé Antily jsou sérií malých ostrovů ve východní části Karibského moře. Některé získaly nezávislost po druhé světové válce, jiné jsou závislá území dodnes.

Britská závislá území Turks a Caicos, Bermudy, Kajmanské ostrovy, Britské Panenské ostrovy, Montserrat a Angiulla mají na dobré úrovni zdravotnictví a vzdělávací zařízení. Jejich ekonomika je založená na zemědělství, turismu a díky daňovým úlevám tu operuje řada zámořských finančních institucí.

Ve francouzských departmentech Guadeloupe a Martinik jsou školství, sociální a zdravotní péče organizovány stejně jako ve Francii. V roce 1946 zvolili obyvatelé ostrovů statut zámořského departmentu a tím získali plná práva jako občané Francie. Hospodářství je založeno hlavně na zemědělství a turismu, ale ani tyto příjmy nestačí krýt velký schodek, který kompenzují příspěvky z Francie. Na ostrovech zůstává vysoká nezaměstnanost (až 30%), která vede k emigraci za prací do

Francie (SKIDMORE, T.E. et SMITH P.H. 2005). Na Martiniku existuje separatistické hnutí, jehož přívrženci používají i teroristické akce ve Francii. Osamostatnění však brání také velká hospodářská závislost.

Nejdramatičtější událostí v politickém životě ostrovů Malých Antil zažila bývalá britská kolonie Grenada. Po získání nezávislosti v roce 1974 se po levicovém převratu v roce 1979 chopilo moci hnutí New Jewel, vedené Mauricem Bishopem. Ten navázal styky s Kubou, Lýbií, Alžírskem, ale v roce 1983 ho marxističtí sokové svrhli a zavraždili. V zápětí 25. října 1983 intervenovaly na Grenadě USA. Reaganova administrativa odůvodnila zásah ochranou životů amerických občanů a studentů, podle zahraničních pozorovatelů to byl zásah proti šíření komunismu. Opět se ukázal **strategický význam** oblasti ve světovém měřítku. Země prodělala v 80. a počátkem 90. let přechod k tržní ekonomice, s dominancí produkce na export, ale hospodářství poznamenal pokles cen na světových trzích a vysoká (až 40%) nezaměstnanost. Ve volbách v letech 1995, 1999 a 2003 opakovaně zvítězil ministerský předseda Keith Mitchel ze středolevé Nové národní strany (*New National Party*).

Nizozemské Antily mají autonomii jako nedílná součást Nizozemí. Aruba se 1986 odtrhla od Nizozemských Antil a získala statut zámořského území s vnitřní autonomií, od roku 1996 je suverénním státem. Úřední jazyk je holandština, ale rozšířen je španělský kreolský jazyk *papiamentu*. Cestovní ruch podporovaný turisty z Venezuely byl oslaben po devalvaci měny v roce 1983, kdy se stala dovolená na Arubě a Nizozemských Antilách pro Venezuelany drahá. Kromě turismu je důležitým odvětvím zpracování venezuelské ropy a ropné produkty se podílejí na exportu asi 90%.

Republika Trinidad a Tobago byla do roku 1962 britská kolonie, pak nezávislý stát s členstvím v Commonwealth. Země s kvalitním vzděláním a zdravotní péčí patří k nejlépe prosperujícím v karibské oblasti především díky těžbě ropy, zemního plynu a přírodního asfaltu. Potýkala se ale s vysokou nezaměstnaností a inflací. Také cestovní ruch má značné rezervy. Vysoký příliv Asiátů hlavně Indů, Číňanů spolu s dalšími obyvateli černé i bílé barvy pleti vytváří **etnickou směsici** a barvitou kulturu republiky.

Americkým závislým územím jsou Americké Panenské ostrovy, které koupily USA od Dánska a hlavním zdrojem příjmu je cestovní ruch. Další státy v regionu jsou bývalé britské kolonie, které získali nezávislost v posledních několika dekádách: Barbados (1966), Svatý Vincenc a Grenadiny (1979), Svatá Lucie (1979), Dominika (1978), Antigua a Barbuda (1981), Svatý Kryštof (1983), Bahamy (1973). Jen Dominika je republikou, ostatní jsou konstituční monarchie (KOLEKTIV AUTORŮ, 2001).

Hospodářství těchto států je závislé hlavně na cestovním ruchu, menší význam má již zemědělství a výroba se diverzifikuje. Některé se potýkají s přelidněním (Barbados), některé vlivem přírodních katastrof s odlivem turistů (Svatý Vincenc a Grenadiny). Mnoho potravin a

paliv musí dovážet Svatá Lucie a Dominika. Po získání nezávislosti se projevily separatistické tendence u Barbudy. Současným problémem ostrovních států Malých Antil stejně jako ostatních zemí Střední Ameriky je, že slouží jako **koridor pro obchod s drogami** mezi Severní a Jižní Amerikou (SKIDMORE, T.E. et SMITH, P.H. 2005).

5.4 Analýza vybraného politického problému – Indiánské povstání v Chiapasu v Mexiku

5.4.1 Situace v Chiapasu

Obr. 10 Mapový náčrt Spojených států mexických s vyznačením státu Chiapas

(zdroj : www.wikipedia.com)

Chiapas je nejjižnějším státem Mexika sousedící s Guatemalou. V zemi patřící v latinskoamerickém kontextu k těm klidnějším, existovala od konce 60. let gerilová aktivita, ačkoliv ozbrojené hnutí zde nikdy nedosáhlo takové intenzity a závažnosti jako v jiných latinskoamerických zemích. Režim dlouho vládnoucí Institucionální revoluční strany (PRI), odvolávající se na Zapatovu a Villovu revoluci, se od svého vzniku v roce 1929 snažil sjednocovat všechny vrstvy národa - dělníky, rolnictvo, statkáře, vojenské kruhy, revoluční intelektuály. PRI dominovala mexické politice až do roku 1997 a během tohoto období ovládala prezidentský úřad, legislativní instituce i státní a komunální politiku. Chiapas tradičně patřil k jedné z hlavních bašt PRI. Opozici odolával mocenský národní monopol PRI sveřepě a odpor doprovázelo násilí.

Překvapivě v době, kdy už latinskoamerické skupiny většinou patřily minulosti, vyšlehl v polovině 90. let plamínek gerilové války v Chiapasu. V hornaté džungli jednoho z nejchudších států propuklo **indiánské povstání**, které si získalo podporu nejen v oblasti bojů, ale i ve vzdálených velkoměstech, se sympatiemi nejchudších vrstev i vážených předáků politické opozice (PEČÍŇKA, P. 1998).

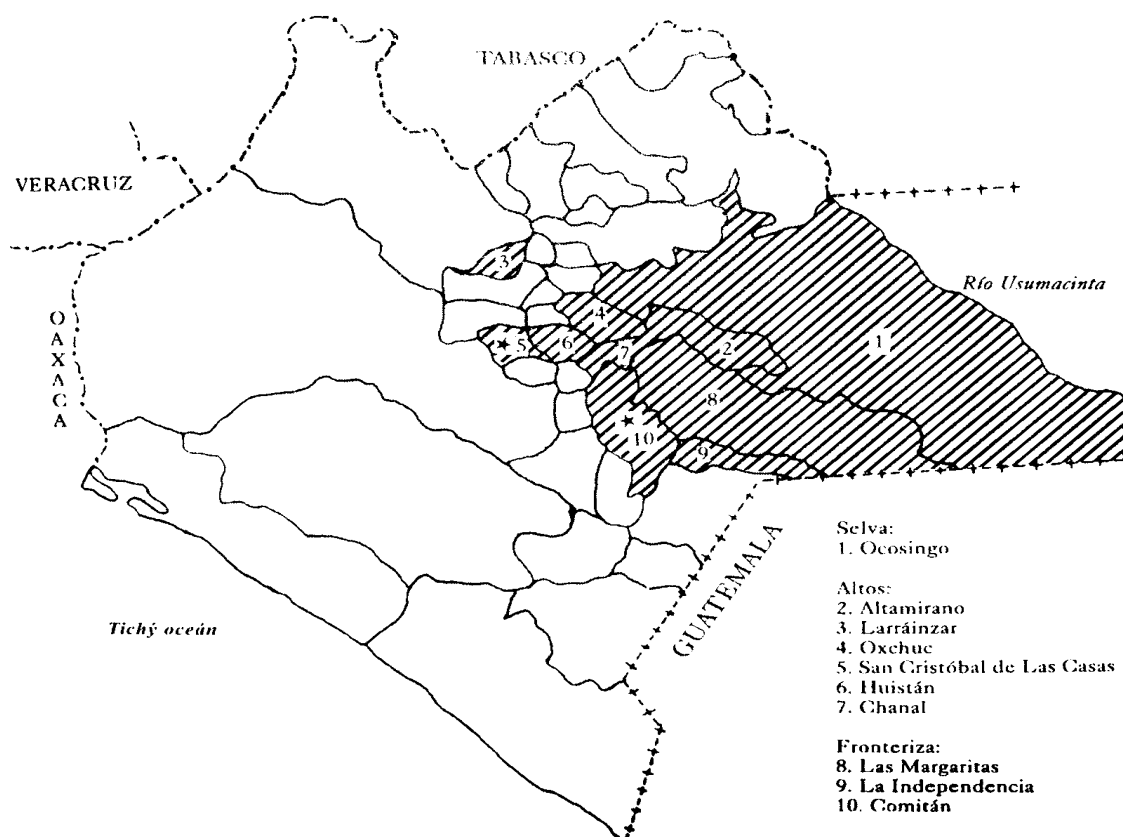
V Chiapasu na rozloze 74 211 km² žije zhruba 4 miliony obyvatel a z toho asi 30% tvoří Indiáni. Území deštného pralesa Lakadon u hranic s Guatemalou je částí tradičního území mayských indiánských kmenů Tzotzil, Tzeltal, Ch'ol, Tojolabal, Zoque a dalších. Populační růst způsobuje tlak na životní prostředí, hlavně na půdní fond. Nejkritičtější a zároveň nejkonfliktnějším místem je právě Lakadonský prales, který se zmenšil téměř o třetinu své rozlohy (MÁCHA, P. 2003)

Důvody k propuknutí bojů dozrávaly léta. K negramotnosti a velké chudobě se přidávaly rasově zabarvené sociální konflikty mezi chudými Indiány, zůstávající dodnes na dně společenské pyramidy, a majetnějšími mestickými vlastníky půdy. Postavení na vrcholu pyramidy mají kreolové. Mezi jednotlivými společenskými vrstvami existují rozdíly v přístupu k veřejným a sociálním službám, jsou i rozdíly v přístupu k moci a možnosti ovlivnit komunální a státní politiku. Navíc zrušení článku 27 ústavy v roce 1992 mělo v zemědělském Chiapasu za následek ztrátu možnosti získat půdu. Umocňující se hluboké politické, ekonomické, sociální, náboženské a kulturní rozpory zvyšovaly sociální napětí.

5.4.2 Povstání Indiánů

1. ledna 1994 se nepočtená skupina špatně vyzbrojených maskovaných mayských Indiánů vynořila z tropického deštného pralesa a obsadila několik měst v nejnižším mexickém státě Chiapas. Útok asi 2 000 povstalců, kteří s černými vlajkami s rudou hvězdou obsadili radnice a uspořádali mítinky ve městech San Cristobal de las Casas, Ocosingo, Altamirano a Las Margaritas, upoutal pozornost světové veřejnosti. Povstalci zabrali ještě také města Chanal, Oxchuc a Huixtan a z Ocosinga si ze závodu PEMEX odnesli jednu a půl tuny dynamitu. S různorodou výbrojí od loveckých, zastaralých i modernějších pušek a samopalů až po mačety a hole vyhlásili válku vládě a začali vybírat válečnou daň od projíždějících automobilů. Unesli i bývalého guvernéra Chiapasu Absalóna Castellanose Domíngueze, známého používáním násilných metod a také vydáním mnoha výjimek, díky kterým zůstalo přes 70 % pozemků mimo dosah agrární reformy. Guvernér byl souzen před indiánským tribunálem za zločiny proti lidskosti, odsouzen k smrti a pak omilostněn. Byl donucen pracovat na kukuřičném poli a pak propuštěn.

Jménem **Zapatovy armády národního osvobození (EZLN)** odsoudili povstalci federální a státní vládu za hrubé porušování základních lidských práv indiánského obyvatelstva Chiapasu a Mexika a vyzvali k celonárodnímu dialogu o demokracii, neoliberální politice vlády, právech indiánských obyvatel a alternativních společenských uspořádáních.

Obr. 11 Mapový náčrt Chiapasu s vyznačením zóny povstání

(převzato: Mácha, P. 2003)

EZLN požadovala vypsání regulérních voleb, pozemkovou reformu, protože zrušení článku 27 ústavy v roce 1992, který měl v zemědělském Chiapasu velké následky. Dále žádali zlepšení situace obyvatel Chiapasu, kde se indiánské komunity potýkají s nedostatkem půdy, podvýživou, absencí škol a kvalitní zdravotní péče. Dále odmítali vstup Mexika do Severoamerické zóny volného obchodu (NAFTA). Datum povstání bylo záměrně naplánováno na den vstupu Mexika do NAFTA, kde podle EZLN hraje jen úlohu dodavatele surovin a levné pracovní síly a zemi zaplaví americké firmy. Ideově se povstalci hlásili ke směru navazujícímu na indiánské tradice a Zapatovy myšlenky z počátku století.

Dvanáct tisíc vojáků, to je pětina mexické armády, s pomocí letectva a obrněných transportérů EZLN brzy zatlačilo do hor, odkud dodnes ovlivňují mexickou politiku. Podle P. PEČÍNKY (1998) na začátku bojů zahynulo nejméně 150 lidí. Podle P. MÁCHY (2003) v bojích zemřelo přibližně 50 vojáků a policistů, více než 70 povstalců a až 270 civilistů, kteří byli často obtížně rozeznatelní od povstalců.

Foto 8 Výcvik členů Zapatovy armády národního osvobození

(zdroj : www.eco.utexas.edu)

K utlumení povstání dal prezident Salinas poslat do oblasti zásilky potravin a konzerv, vyměnil některé tamější úředníky a vyhlásil 12. ledna příměří.

5.4.3 Kořeny EZLN

Vláda obviňovala EZLN, že spolupracuje se starým gerilovým hnutím Guatemalská národní revoluční strana (URNG), neboť byla stejně jako EZLN složena z příbuzných mayských Indiánů, kteří žijí v obou sousedních státech, a Chiapas sloužil jako jejich útočiště. Guatemalská armáda začala tudíž spolupracovat s mexickou a uzavřela hranice.

Podle jiné verze je EZLN výsledkem působení katolické církve v čele s biskupem Samuelem Ruizem, který se přidal na stranu sympatizantů zapatistů, a jeho teologie osvobození. EZLN však jakoukoliv spojitost se zahraničními organizacemi a církví odmítá.

Bělošský vůdce indiánských povstalců a mluvčí jejich Indiánského tajného revolučního výboru subcommandante **Marcos**, jehož totožnost je díky černé kukle zahalena tajemstvím, je podle tvrzení vlády univerzitní profesor pocházející z podnikatelské rodiny, Rafael Guillén Vicente. Jako povstalec začínal v Silách národního osvobození (FLN), vytvořených v roce 1969. Z ní vzešla také pravděpodobně první skupina Zapatovy armády, která přišla do Chiapasu počátkem 80. létech s úkolem pracovat zde na svržení režimu a převzetí vlády lidem. Původní socialisticko-revoluční platformu zastínil postupně indiánský program a autonomie.

Zapatistům, kteří rozvíjely myšlenku rolnické domobrany, se brzy podařilo zapustit pevné kořeny mezi indiánskými zemědělci. Marcos se stal autorem řady prohlášení a dokumentů EZLN, ve kterých na přední místo klade respektování práv indiánských obyvatel, včetně sociální, kulturní,

politické a ekonomické autonomie a zachování tradice indiánských obcí. Tím udělil povstání sociálně-kulturní rozměr (MÁCHA, P. 2003).

5.4.4 Jednání vlády s povstalci - Dohody ze San Andrés

Od vyhlášení příměří 12. ledna 1994 ustaly hlavní boje a zástupci vlády začali vyjednávat. Prostředníkem v těchto rozhovorech se stal sancristóbarský biskup Samuel Ruiz. EZLN podmínilo pokračování rozhovorů propuštěním politických vězňů a odchodem armády ze zóny konfliktu. Vláda naopak požadovala odzbrojení EZLN. Koncem ledna schválil parlament zákon o amnestii a zároveň vydala vláda příkaz ke stažení vojska. Kompromisní dohody, ke kterým se dospělo, byly ale zapatistickými vesnicemi odmítnuty.

Mexiko v tomto roce čekaly volby. Zatímco PRI opět zvítězila ve volbách, ve východním Chiapasu vznikly autonomní vesnice, které vyhlásily nezávislost na federální a státní vládě a ustavily si vlastní politické orgány napojené na EZLN.

Taktikou EZLN od začátku povstání bylo vyvolat co největší podporu ve svém boji v Mexiku i za jeho hranicemi. ELZN zvládala komunikaci s tiskem a šířila své názory i pomocí internetu, a tak si vytvářela solidární sítě ve světě. Na podporu EZLN mnohokrát manifestovaly statisíce lidí ve městech, požadovaly odchod armády z Chiapasu a politické reformy. EZLN si ponechala zbraně, zároveň se ale přetvářela spíše v politickou sílu. Pořádala referenda, mítinky, vydávala prohlášení z Lakadonského pralesa. Na národním demokratickém konventu svolaném do džungle v Chiapasu se za účasti tisíců lidí zformovala občanské hnutí na její podporu.

Stejně jako většina gerilových hnutí na kontinentě, zformovalo se vedle ELZN i její neozbrojené politické křídlo - Zapatova fronta národního osvobození (FZLN), které ale nesplnilo očekávání ani své poslání (PEČÍNKA, P. 1998).

Začátkem roku 1995 následovala vládní ofenzíva, nový prezident Ernesto Zedillo vydal zatykač na vedení EZLN a armádní vojska pronikla hlouběji do zapatistického teritoria, podnikla vojenské akce na zapatistické komunity a zatkla některé velitele povstalců. Povstalce, nerozeznatelné od obyčejných rolníků, zlikvidovat nemohla. Vláda sklidila mezinárodní kritiku a pod tímto tlakem ohlásila zastavení bojů. Vydala zákon pro dialog, usmíření a důstojný mír v Chiapasu a na jeho základě vznikla Komise pro usmíření a mír, která měla vést rozhovory s povstalci.

EZLN zákon přijala a už v dubnu začaly **jednání v San Andrés**. Jako první předmět jednání bylo zvoleno téma Práva indiánských obyvatel a kultura. Povstalci a vláda během podzimu a zimy dospěli k určitým dohodám v rámci šesti tématických okruhů: práva indiánských obyvatel a kultura, demokracie a spravedlnost, rozvoj a blahobyť, usmíření v Chiapasu, práva žen v Chiapasu a ukončení násilí.

V následujícím roce zorganizovali EZLN a Komise pro smíření a mír Národní indiánské fórum, kterého se zúčastnilo 500 zástupců z více než 30 indiánských skupin z celé země.

Výsledkem byl soupis požadavků, které EZLN tlumočila vládě při jednáních v San Andrés. Zásadní událostí celého roku a bodem zlomu bylo ukončení jednání a uzavření dohody mezi povstalci a vládou o právech indiánských obyvatel a kultuře v polovině února 1996. Dosažení dohody, i když pouze formální, přineslo oběma stranám naději na brzké ukončení konfliktu. **Dohody ze San Andrés** obsahovaly práva indiánských obyvatel na sebeurčení v rámci mexického národa, slibovaly respektování jejich kultury a tradic a uznání místních vlád volených tradičními indiánskými shromážděními. Zaručovaly základní lidské potřeby, posílení účasti indiánských obyvatel v národní politickém životě a ochranu a tvorbu životního prostředí v souladu s tradičními způsoby obhospodařování půdy.

5.4.5 Další vývoj - ústavní zákon o právech indiánských obyvatel

Na národní úrovni se s právní úpravou a realizací dohod nespěchalo a současně se vyostřily místní konflikty mezi rolníky a Indiány na jedné a policií, statkáři a polovojenskými skupinami na druhé straně.

V reakci na mlčení vlády zorganizovala EZLN v polovině roku 1996 za účasti 4 000 delegátů z jednačtyřiceti zemí Fórum za lidskost a proti neoliberalismu v blízkosti San Cristóbal v indiánských chýších. Přijeli zástupci rolnických a indiánských organizací, politici, ochránci lidských práv, ekologičtí aktivisté, řada odborářů i herců. Mezi nejprominentnějšími hosty byla manželka bývalého prezidenta Mitteranda Danielle a francouzský filozof Regis Debray. EZLN se deklarovala jako hnutí, které nepožaduje moc, pouze usiluje o podíl na rozhodnutích mexické vlády o řešení situace indiánského obyvatelstva.

V srpnu skončila jednání mezi vládou a zapatisty bez výsledku. Vláda nepřijala návrh zákona, který se ve většině shodoval s textem Dohod ze San Andrés a předložila svůj vlastní návrh, který EZLN odmítla. EZLN nebyla ochotna nic slevit ze svých požadavků sepsaných v Dohodách ze San Andrés.

Situace v Chiapasu se znovu vyostřila po smrti 45 civilních stoupenců EZLN, které v únoru 1997 zabili ve vesnici Acteal členové protizapatistických indiánských polovojenských jednotek a stoupenci vládní PRI. Na protest proti masakru obsadili v lednu 1998 přívrženci zapatistů v hlavním městě burzu a dvě rozhlasové stanice, následovaly masové demonstrace a odstoupení ministra vnitra.

Volby v červenci 1997 dopadly v neprospěch PRI a opozice posílila na státní i regionální úrovni. Tento výsledek znamenající krok k demokratizaci Mexika oslabil postavení EZLN, neboť mnoho občanů již přestalo vidět důvod pro pokračování boje.

Dne 9. září 1997 se přes tisíc členů EZLN, jejich stoupenců i zástupců Indiánského národního kongresu vydalo na 1200 kilometrů dlouhý mírový pochod ze státu Chiapas do hlavního města Ciudad de México, aby zde prezentovalo svoje požadavky široké veřejnosti. Aktéři výpravy

chtěli donutit vládu, aby obnovila přerušená mírová jednání, splnila dohody ze San Andrés a stáhla armádu, policii a demilitarizovala polovojenské jednotky z Chiapasu.

Foto 9 Subcommandante Marcos (vlevo) je enigma EZLN

(zdroj: www.wikipedia.com.)

Rok 1998 se nesl v duchu obnovených jednání, kdy vláda ohlásila novou strategii pro mír, prezident předložil parlamentu návrh zákona o právech Indiánů a do Chiapasu přišla po záplavách finanční a materiální pomoc. Na druhou stranu však metody vlády používané v Chiapasu, případy zmizení, deportace cizinců, politicky motivované vraždy, zásahy policie a armády, svědčily o porušování lidských práv v zemi (MÁCHA, P. 2003).

V červnu 1999 schválil chiapaský kongres zákon o právech a kultuře indiánských obyvatel. A v roce 2000 vrcholil prezidentskými volbami demokratizační proces Mexika. Prezident Fox začal z Chiapasu stahovat vládní vojska a přislíbil propuštění zapatistických vězňů. V dalším roce se zapatisté vydali na „pochod za indiánskou důstojnost“, který prošel přes 12 států Mexika do hlavního města Mexika (SLAČÁLEK, O. et DVORSKÁ, A. 2003).

Zástupci EZLN dokonce vystoupily na půdě federálního kongresu k jeho členům, které jménem všech indiánských národů Mexika žádali o přijetí **ústavního zákona o právech indiánských obyvatel** v souladu s Dohodami ze San Andrés. Zákon, který byl nakonec přijat, přiznal indiánským obcím právo vytvářet si vlastní politické struktury, rozsuzovat vnitřní spory dle zvykového práva, využívat tradiční přístupy v obdělávání půdy, vzdělávání, medicíně. Zákon také zakotvil povinnost respektovat rozhodnutí a přání obcí. Na druhou stranu neuznal indiánské skupiny jako svébytné národy a neudělil jim autonomii v tom pojetí, za které mnoho let bojovali.

Zapatisté se pak uzavřeli ve svých pralesních úkrytech a omezili své aktivity na občasné prohlášení a výzvy. Iniciativu převzaly jiné organizace mezi nimi zejména Národní indiánský kongres (MÁCHA, P. 2003). 1. ledna 2003 poklidným a nenásilným obsazením San Cristóbal de

las Casas několika tisíci zapatisty a jejich sympatizanty přerušuje EZLN své skoro dvouleté mlčení. Znovu o sobě dali zapatisté vědět v roce prezidentských voleb 2006, kdy se v čele s Marcosem vydali na pout' po všech státech Mexika, aby šířili své názory a obhajovali práva původních obyvatel země.

5.4.6 Některá problematická témata

Actealeský incident ukázal, že situaci v Chiapasu nelze redukovat pouze na konflikt EZLN versus vláda. Na Chiapas je nutno pohlížet komplexněji. Chiapasem totiž otrásla také rivalita mezi katolickými a protestantskými skupinami, rodinné spory o půdu a konflikty staré několik desetiletí. Různé jsou reakce na povstání ze strany některých rolníků i některých indiánských obcí. Při zakládání autonomních vesnic docházelo totiž i k obsazování půdy velkostatkářů, kteří na svou obranu zakládali polovojskové jednotky. Ty pak vraždily v Actealu (PEČÍNKA, P. 1998).

Složitá je situace mezi jednotlivými indiánskými vesnicemi, které reagovaly různým způsobem na povstání i působení EZLN. Ta prohlašuje, že reprezentuje všechny indiánské skupiny v Chiapasu, což ale není zcela pravda. EZLN se vyvinulo v odlehlých oblastech lakadonského pralesa, kde Indiáni žijí povětšinou až druhotně. Vesnice jsou zde spíše multietnické a svým charakterem spíše rolnické než indiánské. Naopak tradiční vesnice se do povstání příliš nezapojily a některé dokonce proti EZLN aktivně vystoupily. Některá indiánská hnutí zas projevovaly velké rozpory vyvolané radikálními zapatistickými požadavky.

Dalším problémem je, že Indiáni nesdílejí vědomí společné identity. Indiáni se ve své většině neidentifikují podle jazyků, kterými mluví, ale podle obcí, ze kterých pocházejí. Pan-indiánská identita je nový koncept, který má v Chiapasu stále velice slabé kořeny. Současní indiánští aktivisté se snaží prolomit bariery a nahradit rozdrobenou solidaritu jednotnou indiánskou identitou.

Složitý je také požadavek na zachování tradic a z toho plynoucí autonomie. Původní indiánská tradice je totiž vzhledem k vzájemnému ovlivňování s evropskou kulturou již značně pokřivená. Většinu indiánských skupin přichod Španělů od počátku vtáhl do koloniální společnosti a ty se pak vyvíjely v reakci na ni. Podle mexického etnologa Tejera Gaona je indiánská kultura produktem koloniální společnosti (MÁCHA, P. 2003).

5.4.5 Důsledky povstání a charakter EZLN

Nejúplnějším přehledem požadavků EZLN týkajících se práv indiánských obyvatel obsahují Dohody ze San Andrés. Vůdci EZLN si brzy všimli, že hlavní sympatie mexické a světové veřejnosti si nezískali svým revolučním programem, ale proto, že většinu členů povstaleckého

vojska tvořili Indiáni. Proto byli vůdci EZLN také některými politiky podezříváni z manipulování s Indiány.

Faktem je, že se EZLN stylizovala do role mluvčího mexických Indiánů a vývoj indiánských hnutí se odehrával v jejím stínu. Na druhou stranu referenda o právech indiánských obyvatel, pochod napříč Mexikem do hlavního města organizovala EZLN a jejich četná prohlášení i samotné povstání mělo posílit roli Indiánů v mexické společnosti.

EZLN je zajímavá svými **protiklady** - odmítá transformovat se v politickou stranu a vstoupit do politiky, přesto politické dění ovlivňuje. Odmítá hierarchické uspořádání společnosti, ale je armádou se svými plukovníky, majory, pěšáky, generálním štábem. Na jedné straně univerzalistická, podbízející se prostřednictvím internetu kritikům neoliberalismu, a zároveň vlastenecká, mexická. Bojuje za práva indiánských obyvatel pod vedením neindiánského velitele. Svým formálním uspořádáním gerila, obsahově spíš nové sociální hnutí.

EZLN klade důraz na dialog s občanskou společností a pořádá setkání s jejími zástupci a to jí zajistilo podporu veřejnosti a možná i záchranu před rozprášením armádou. Z Chiapasu se také na několik let sta ráj revoluční turistiky. Kolem EZLN se zformovalo solidární hnutí. Nicméně místním obyvatelům žádajícím půdu, vodovod, školu či kliniku, mohou vzletná prohlášení, ač sepsaná tisíci zástupci občanské společnosti, nabídnout jen velice málo. Není tedy divu, že se členská základna EZLN v Chiapasu postupně zmenšuje.

Hodnotit povstání a jeho důsledky je složité. Na jednu stranu upozornilo na velké sociální, kulturní i politické problémy země a svým jednáním přispělo k jejich zviditelnění a snad rychlejšímu řešení. Na druhou stranu k prosazování svých cílů si vybrali boj, který v důsledku represí vlády stál životy lidí. Je ovšem otázkou, zda by bez obsazení měst a boje s armádou získali povstalci potřebný respekt k jednání. Své myšlenky pak propagovali už jen mírovou cestou. Podle slov Marcose jsou nyní jejich zbraněmi slova.

V jednání vlády se zase měnil přístup - projevila střídavě vůle jednat nebo nejednat o požadavcích povstalců a případně nasadit vojsko proti nim. V průběhu jednání došlo navíc i k změně vlády a prezidentů a demokratizační proces napomohl k řešení problémů. Nakonec vůle vlády tyto problémy řešit a aktivita EZLN a indiánských hnutí dala vzniknout některým zákonům ve prospěch práv Indiánů. Ačkoliv byly zákony v mnoha ohledech nedostatečné, EZLN hovoří o okleštěné podobě dohod ze San Andrés, byly zákony prvním vážným krokem v dějinách Mexika směřující k uznání práv indiánských obyvatel.

Dohody ze San Andrés, mezi jejichž požadavky patří kulturní, sociální, ekonomická a politická autonomie indiánských komunit, zachování a podpora rozvoje indiánských jazyků a kultur a rovnoprávnost žen, zůstávají zčásti nenaplněny. Přesto měla tato gerilová aktivita v Mexiku **světový ohlas, vyvolala diskusi** o právech indiánských obyvatel a **upozornila** na důsledky dlouhodobého neřešení sociálních problémů v zaostalých koutech země.

6. DIDAKTICKÁ TRANSFORMACE UČIVA O STŘEDNÍ AMERICE

V českém geografickém vzdělání se pojmem Střední Amerika většinou rozumí pevninská i ostrovní část. Mexiko, jehož územím prochází Tehuantepecká šíje, oddělující Severní a Střední Ameriku, je v některých učebnicích samostatnou kapitolou, jinde je zahrnuto do učiva o Střední Americe. V obou případech je Mexiku vzhledem k jeho významu věnován největší prostor. Ve vnímání prostoru Střední Ameriky se lišíme od amerického vnímání, které tuto oblast světa rozděluje na tři celky: Střední Amerikou rozumí pevninskou část bez Mexika a zvláště se věnuje oblasti Karibik. Zcela samostatně stojí Mexiko. Rozdělení je jemnější, přesnější a charakteristika území je výstižnější.

Vzhledem k stručnějšímu a zjednodušujícímu českému pohledu může docházet k nepřesnostem, jako například v učebnici Regionální zeměpis světadílů, kde se pod nadpisem Střední Amerika-, „banánové republiky“ probírá učivo i ostrovní části, pro jejíž státy se takového označení neuvádí. Časová dotace na učivo o Střední Americe je 2-3 vyučovací hodiny. Přikláním se proto k americkému pojetí a vyučovala bych Mexiko, pevninskou část a Karibik zvláště.

Přístup k učivu regionálního zeměpisu a tedy i učiva o Střední Americe se v českém geografickém vzdělání postupně mění. Ve starších učebnicích (z 90. let) je tato část země uchopena ještě spíše klasickým faktografickým způsobem - poloha, rozloha, ...zemědělství, průmysl, ... V novějších učebnicích můžeme zachytit nový trend, vedoucí studenty k tomu, aby pochopti příčiny jevů, uváděli věci do souvislostí, kriticky mysleli a diskutovali.

Z učebnic pro nižší gymnázia, které se věnují učivu o Střední Americe, s přihlédnutím k interpretaci materiálů obsažených v této diplomové práci, se žákům nabízí například učebnice Daleké světadíly a oceány (LORENC, P. 1997), Zeměpis 6 (BRINKE, J. et al. 1992), Zeměpis světa 2 (HOLEČEK, M. et al 1996), Politická mapa dnešního světa (BAAR, V. 2001), Současný svět (VALENTA, V. et al 1998) nebo cvičebnice Poznáváme největší světadíly - AMERIKA-ASIE (KÜHNLOVÁ, H. et PEŠTOVÁ, J. 1993).

Lorencovy **Daleké světadíly a oceány** jsou barevnou učebnicí s množstvím obrázků a mapek, ale podávající pouze stručný souhrn informací o regionu se zmínkou o důležitosti Panamského průplavu. **Zeměpis 6** je zajímavější a nabízí lepší zpracování tohoto učiva. V učebnici student najde mapku indiánských říší i mapku osídlování kontinentu, na kterou navazuje vysvětlení o míšení ras, dále obrázky banánovníku, cukrové třtiny a batátů. Učivu o Střední Americe se věnuje jako celku, nejvíce klade důraz na Mexiko. **Zeměpis světa 2** obsahuje nejucelnější a nejúplnější přehled o oblasti Střední Ameriky doplněném o zajímavosti. V samostatné kapitole o Mexiku se věnuje mimo jiné vysvětlením významu NAFTA pro zemi i problému ilegálního přechodu

mexicko-amerických hranic. Do Střední Ameriky řadí i ostrovní část. Jak v textu, tak i pomocí grafů, charakterizuje rasové složení v oblasti. Vysvětluje vznik plantážnictví a upozorňuje na nevýhody monokulturní zaměření zemí. Mezi zajímavosti zařazené k učivu patří článek o vzniku a významu Panamského průplavu.

K doplnění učiva o regionu mohou studentům pomoci učebnice **Politická mapa dnešního světa a Současný svět**. Prvá obsahuje tabulky, mapky, vysvětluje pojmy jako separatismus, revoluce, povstání, puč. Věnuje se demokratickým i diktátorským systémům, uvádí příklady komunistických režimů Kubu, KLR. Poslední kapitola pojednává o globálních problémech. V druhé učebnici najdeme kromě obecného rozdělení světa na závislá a nezávislá území, způsoby vlády a stupeň rozvoje států, také mapu ohnisek neklidu s vyznačením Chiapasu v Mexiku a vysvětlením příčin konfliktů ve světě. Učebnice je doplněna slovníčkem pojmů. Používáním takových pomůcek se mohou studenti naučit pracovat s čísly a pojmy, srovnávat, analyzovat a pochopit jevy ve světě a kriticky hodnotit.

V středoškolských učebnicích je učivo zpracováno náročněji a předpokládá se, že student má již určité znalosti z nižších ročníků. Je přizpůsobeno intelektuálnímu vývoji a schopnostem starších studentů. V učebnici **Geografie 3** (PLUSKA, M. et al 2003) je téma probíráno sice klasickým způsobem, ale je doplněno množstvím grafů, názorných schémat, map vysvětlujících vznik nebo příčiny různých jevů v oblasti. Velkou váhu klade na rasovou pestrost, které věnuje kapitolu Černí, žlutí, bílí na jednom kontinentu. V oblasti Střední Ameriky v poznámce zmiňuje, že jako samostatná část bývá někdy vyčleňována Karibská Amerika. Dále zachycuje trend diverzifikace hospodářství zemí závislých léta na jednom produktu a vysvětluje, jaké má tato změna důvody. Z politických a sociálních problémů se věnuje ilegálnímu přistěhovalectví do USA a příčin vzniku chatrčových měst na předměstí megalopolí v Latinské Americe s příkladem *colonias proletarias* v Mexiku.

Regionální zeměpis světadílů (BIČÍK, I. et al 2005) pojímá téma Střední Ameriky v rámci učiva o Latinské Americe. Podle vytvořených témat jsou učivu věnovány 2 vyučovací hodiny. Samostatně se věnuje Mexiku, jako zemi tří kultur. V dalším tématu je ke Střední Americe přiřazena i ostrovní část. Každé téma začíná motivační částí a pak je student postupně seznamován s nejdůležitějšími fyzickogeografickými a socioekonomickými prvky. Text je vhodně doplněn obrázky, grafy, tabulkami, mapkami a doplňujícími otázkami. Učebnice je koncipována tak, aby se student nespokojil pouze s jejím obsahem, ale využíval i další zdroje (atlasy, časopisy, média) k poznávání oblasti. V učebnici je uvedeno také několik webových adres geografických serverů, kde mohou studenti vyhledávat data, zvláště pokud jde o měnící se charakteristiky v humánní geografii.

Nejen studentům obchodních akademií, ale i na gymnáziích může sloužit učebnice **Hospodářský zeměpis - Regionální aspekty světového hospodářství** (BAAR, V. 2003).

Učebnice je vzhledem k svému účelu více zaměřena na výuku socioekonomické problematiky regionů a fyzickogeografická část by musela být na gymnáziích rozšířena. Učivo o Střední Americe je rozděleno na ostrovní část a pevninskou část včetně Mexika, které je označeno středoamerickou regionální mocností a podle toho mu také nejvíce prostoru. Učebnice neobsahuje mnoho grafů, zaměřuje se spíše na výklad příčin a souvislostí hospodářské situace jednotlivých zemí a jejich zapojení do světové ekonomiky. Text je proložen modrými rámečky, v kterých se student dozví zajímavosti týkající se studované oblasti. Učebnice svými doplňujícími otázkami vede studenty k práci s atlasy a vyhledávání informací na internetu.

Příručka pro žáky i učitele všech typů škol **Poznáváme svět v číslech** (ŠÁRA, P. et HERINK, J. 2003) je pomůckou obsahující tabulky, grafy a vybrané údaje o státech světa. Učitel může například v rámci cvičení a projektů zadávat studentům úkoly, aby se naučili s čísly pracovat. Využít toho, že když se student na jednom projektu naučí určitý styl práce - systematicky pracovat, třídit informace, srovnávat, vytvářet grafy, tématické mapky, hodnotit, vyvozovat závěry - může pak tuto získanou dovednost využít ve zpracování jakéhokoliv dalšího tématu.

V českém geografickém vzdělání je znát pokrok od encyklopedismu, tedy výuky, faktů, pojmů, místopisu k modernější výuce, kdy je student veden k chápání souvislostí, příčin a důsledků jevů a k samostatné práci. Nicméně ještě stále převažuje výklad učiva, ač s důrazem na souvislosti a okořeněným zajímavostmi, na učiteli. Student je v hodinách spíše posluchačem a učitel v roli řečníka. Proto navrhuji pojmut učivo formou interaktivní výuky.

Moderním modelem pro výuku nejen regionálního zeměpisu, by mohlo být postavení učitele jako „manažera“, řídicího samostatnou nebo týmovou práci studentů. Cílem je, aby student, který je motivován tématem, pak sám organizoval a řídil vlastní učení. Těžiště úspěchu takto koncipované hodiny je jak na jejím učiteli, tak na studentech samotných. Tento model předpokládá využití poznatků nabytých z četby, médií, filmů a navázat na ně. Dále staví na tom, že student pochopí základní souvislosti a řešené problémy, formuluje názory a zapojuje se do diskuse, kterou řídí učitel.

Práce učitele je především v tematizaci učiva a motivaci studentů, k čemuž může sloužit fotografie, obrázky, zajímavá citace, vlastní zkušenost nebo využití multimédií. Na učiteli je vymezení pravidel a postupů, kterými se budou při své práci studenti řídit. Při zpracovávání průřezových témat má učitel navést studenty k vazbám na mezipředmětové vztahy, při moderování diskuse dávat prostor studentům.

Samostatná i skupinová práce studentů spočívá na vyhledávání informací, uvádění věcí do souvislostí, kritickém posuzování a vyvozování závěrů. Student se učí rozpoznat a pochopit problém, vyzkouší si ho řešit. Tento styl výuky vede studenty ke kritičnosti a tvořivosti. V diskusi se studenti učí vyjadřovat své myšlenky a naslouchat a respektovat názory druhých. První publikací

zpracovanou tímto novým stylem je příručka pro učitele základních škol a víceletých gymnázií **Zeměpis 7** (DVOŘÁK, J. 2006).

Navrhuji příklady interaktivní výuky aplikované na konkrétní témata politická, hospodářská, sociální a jiná z oblasti Střední Ameriky, která mohou být projekty v rámci tématu Člověk a společnost mající mezipředmětové vazby. Zadání takového projektu může znít například - Střední Amerika - barevný kaleidoskop. K motivaci může sloužit pár snímků obyvatel žijících v různých státech Střední Ameriky, kdy se studentům neprozradí, která země je jejich domovem. Studenti postupně pronikají do tématu, přicházejí na to, proč na relativně malém prostoru žije tolik etnických skupin, kde se tam vzaly, kde které rasy převažují atd. O výsledcích svého bádání diskutují, debatují o tom, jaké mají etnika postavení ve společnosti, o jejich kulturách. Doplňují si informace od sebe navzájem. Na závěr zkouší na základě vyhledaných skutečností odhadnout, ze kterých zemí snímky pocházejí. Tématu se také využije k multikulturní výchově.

V podobném stylu lze uchopit téma Kuba – „ostrov svobody“. Motivací může být třeba ústřížek z novin o vyhoštění českého diplomata z Kuby. V diskusi mohou zapojit své postřehy z médií. Studenti se dostávají hlouběji do problémů lidských práv na Kubě, kladou si otázku, proč je tam taková situace a jak to ovlivňuje hospodářství země i životní úroveň jejích obyvatel. Porovnávají kubánský model s komunistickou diktaturou, která byla 40 let u nás. Vyhledávají informace, jak se měnil vztah naší země ke Kubě od doby totalismu do současnosti a proč tedy došlo k vyhoštění českého diplomata? Na základě zjištěných informací diskutují o poměrech v zemi a budoucnosti země s nemocným diktátorem.

Na troskách Tenochtitlánu vyrostla megalopole - studenti bádají, co to byl Tenochtitlán, dovídají se, že na troskách hlavního města Aztécké říše vzniklo Ciudad de México. Vyhledávají informace o kolonizaci Španělů a zániků velkých indiánských říší. Diskutují o důsledcích a morálních otázkách kolonizace. Zjišťují lidnatost hlavního mexického města a porovnávají s dalšími nejlidnatějšími městy světa. Jádrové postavení města v rámci Mexika a hledají, které další města patří do jádrové oblasti středního Mexika a porovnávají rozdíly mezi jádrem a periferií. Debatují o jeho současných problémech - falešná urbanizace, znečištění ovzduší i ohrožení zemětřesením.

Dalšími tématy na interaktivní výuku z oblasti Střední Ameriky navrhuji například: Státy Střední Ameriky - tranzitní země pro kokain, Banány - UFCO - americký kapitál a vliv, Rio Grande - hranice mezi dvěma světy?, Jeden ostrov, dva státy- Haiti a Dominikánská republika, Význam NAFTA pro Mexiko, je jen kladný?, Panamský průplav - „včera, dnes a zítra“, nebo širší téma Rudá záře nad Latinskou Amerikou - Kuba, Bolivie, Venezuela, Nikaragua. V podobném stylu lze zpracovávat také témata environmentální - hurikány, zemětřesení, sopky v regionu v projektu Člověk a příroda. Metodou interaktivní výuky si studenti budou utvářet komplexnější pohled na přírodní a společenské jevy.

7. ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se pokusila o studii složité politické situace ve Střední Americe. Diplomová práce může sloužit jako ucelený a přehledný zdroj informací o politickém vývoji regionu i jednotlivých států Střední Ameriky. Snažila jsem se nejen utřídit fakta, ale i vysvětlit příčiny a důsledky událostí na dnešní situaci v oblasti a naznačit nutnost řešení některých hospodářských, sociálních i politických problémů v budoucnu. Pokusila jsem se také analyzovat konkrétní politický problém a na něm ukázat stále aktuální gerilovou aktivitu a revolucionářský folklór v oblasti.

Práce se také věnuje socioekonomické charakteristice, kde jsem chtěla mimojiné upozornit na jedinečnost regionu z hlediska etnické pestrosti a kulturní rozmanitosti. Pro názornost jsem text doplnila mapami, grafy, obrázky a tabulkami.

Záměrem diplomové práce nebylo vyčerpávajícím způsobem shrnout fakta z humánní geografie Střední Ameriky, ale snahou bylo soustředit se na prohloubení znalostí a pochopení vazeb a souvislostí v politické oblasti. Ačkoliv se v této studii uplatňuje relativně úzký úhel pohledu na Střední Ameriku, Střední Amerika je vnímána z pohledu geopolitického, může práce sloužit pro rozšíření znalostí učitele zeměpisu o této problematice a pro přípravu výuky o Střední Americe. Dále může inspirovat k uchopení učiva formou témat, která se zabývají komplexnějším pojetím Střední Ameriky, a k využití metody interaktivní výuky regionální geografie.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ALLEN, J. (1999) : Student Atlas of World Geography, Univerzity of Connecticut, The McGraw-Hill Companies, 180 pp.
- BAAR, V. (2001) : Politická mapa dnešního světa, Fortuna, Praha, 47 pp.
- BAAR, V. (2003) : Regionální aspekty světového hospodářství, NČGS, 112 pp.
- BATEMAN, G. a kol. (2002) : Encyklopedie Zeměpis světa, Columbus, Praha, 512 pp.
- BIČÍK, I. a kol. (2005) : Regionální zeměpis světadílů, NČGS, Praha, 138 pp.
- BRADSHAW, M. (1997) : A World regional geography, The new global order , The McGraw-Hill companies ,USA, 594 pp.
- BRINKE, J. a kol. (1992) : Zeměpis 6, pro 6. ročník základních škol, Fortuna, Praha, 159 pp.
- DANIELS, P. a kol (2001) : Human Geography, Issues for the 21st Century, Pearson Education, Gosport, 561 pp.
- DVOŘÁK, J. (2006) : Zeměpis 7, Fraus, Plzeň, 128 pp.
- HOLEČEK, M., JÁNSKÝ, B. a kol. (1996) : Zeměpis světa 2, NČGS, Praha, 72 pp.
- KOLEKTIV AUTORŮ (2001) : Státy světa, Fragment , Praha, 2001, 424 pp.
- KOLEKTIV AUTORŮ (2005) : Fakta a čísla OSN, Praha, Informační centrum OSN, 297 pp.
- KÜHNLOVÁ, H., PEŠTOVÁ, J. (1993) : Poznáváme největší světadíly - AMERIKA - ASIE, NČGS, Praha, 32 pp.
- LORENC, P. (1997) : Daleké světadíly a oceány, Moby Dick, Praha, 118 pp.
- MÁCHA, P. (2003) : Plamínek v horách, požár v nížině, indiánské povstání v mexickém Chiapasu, Doplněk, Brno, 207 pp.
- MORGENSTERN, S., NACIF, B.(2002) : Legislative Politics in Latin America, University Press, Cambridge, UK, 497 pp.
- OPATRNÝ, J. (1998) : Amerika v proměnách staletí, Libri, Praha, 841 pp.
- PEČÍNKA , P. (1998) : Od Guevary k Zapatistům, Doplněk, Brno, 263 pp.
- PLUSKA, M. a kol. (2003) : Geografie 3, Regionální geografie světa pro střední školy, SPN, Praha, 136 pp.
- SKOKAN, L. , BURSA M., PEŠTOVÁ J. (2000) : Geografické tabulky, Scientia, Praha, 160 pp.
- SKIDMORE, T.E., SMITH, P.H. (2005) : Modern Latin America, Oxford Univerzity Press, NY, 512 pp.
- ŠÁRA, P., HERINK, J. (2003) : Poznáváme svět v číslech, NČGS, Praha, 101 pp.
- ŠUPKA, J., HOFMANN, E. (1990) : Vybrané kapitoly z didaktiky regionální geografie, Brno, 66 pp.
- VALENTA, V. a kol. (1998) : Současný svět, NČGS, Praha, 85 pp.

WIARDA, H. J., KLINE, H.F. (2000) : Latin American Politics and Developments, Westview Press, Boulder, CO, 610 pp.

WYNIA, G.W. (1990) : The Politics of Latin American Development, Cambridge University Press, NY, 344 pp.

Internetové zdroje:

EARLY,E.(1998) : The History Atlas of South America, Macmillan, NY, dostupný na

[http:// images.search.yahoo.com](http://images.search.yahoo.com)

SLAČÁLEK, O., DVORSKÁ, A. (2003) : Zapatisté v Mexiku : deset let revoluce, Britské listy, dostupný na <http://www.blisty.cz/>

<http://www.bigblogger.com>

<http://www.census.gov/ipc/www/idbpyr.html>

<http://lanic.utexas.edu>

<http://www.newsday.com/news>

<http://search.news.yahoo.com>

<http://travelsinparadise.com>

<http://www.wvi.org>

<http://www.wwnorton.com>

www.aktualne.centrum.cz

www.cia.gov/publications/factbook

www.eco.utexas.edu

www.ezln.org

www.maps.com

www.panamacanal-cruises.com

www.scottwallace.com

www.stats.demon.nl

www.theodora.com

www.wikipedia.com

8. SEZNAM ZKRATEK

- ARENA** - (*Alianza Republicana Nacionalista*), pravicová politická strana v Salvadoru
- BCIE** - (*Banco Centroamericano de Integración Económica*), Středoamerická banka hospodářské integrace
- CACM** - (*Central American Common Market*), Středoamerický společný trh
- CARICOM** - (*Caribbean Commonwealth*), Karibské společenství a společný trh
- CDB** - (*Caribbean Development Bank*), Karibská rozvojová banka
- EGP** - Partyzánská armáda chudých, gerila v Guatemale
- EZLN** - (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional*), Zapatova armáda národního osvobození, povstalecké hnutí v Mexiku
- FAR** - (*Rebel Armed Forces*), Povstalecké ozbrojené síly, gerila v Guatemale
- FLN** - (*Fuerzas de Liberación Nacional*), Síly národního osvobození, gerila v Mexiku
- FLP** - (*Fuerzas Populares de Liberación*), Osvobozenecká lidová fronta, gerila v El Salvadoru
- FMLN** - (*Farabundo Martí National Liberation Front*), Osvobozenecká fronta Farabunda Martího, politická strana v Salvadoru
- FSLN** - (*Frente Sandinista de Liberación Nacional*) - Sandinistická fronta národního osvobození, politická strana v Nikaraguy
- FZLN** - (*Frente Zapatista de Liberación Nacional*), Zapatova fronta národního osvobození
- HDI** - Human development index, index lidského rozvoje
- JLP** - (*Jamica Labour Party*), Jamajská dělnická strana
- MMF** - Mezinárodní měnový fond
- MPD** - Dominikánské lidové hnutí, povstalecké hnutí v Dominikánské republice
- MR-13** - Revoluční hnutí 13. listopadu, gerila v Guatemale
- MR-14** - Revoluční hnutí 14. června, povstalecké hnutí v Dominikánské republice
- NAFTA** - (*North America Free Trade Area*), Severoamerická zóna volného obchodu
- OAS** - (*Organization of the Americasn State*), Organizace amerických států
- ORPA** - Organizace ozbrojeného lidu, gerila v Guatemale
- OSN** - Organizace spojených národů
- PAN** - (*Partido de Acción*) - Strana národní akce v Mexiku
- PGT** - Guatemalská strana práce, komunistická strana v Guatemale
- PLN** - (*Partido de Liberación Nacional*), Strany národního osvobození v Kostarice
- PNP** - (*People's National Party*), Lidová národní strana, politická strana na Jamajce
- PRI** - (*Partido Revolucionario Institucional*), Revoluční institucionální strana v Mexiku
- PRD** - (*Partido revolucionario democrático*), Revoluční demokratická strana v Mexiku

PUP - (*The People's United Party*), Lidové sjednocené strany, politická strana v Belize

UFCO - (*United Fruit Company*), obchodní společnost s ovocem v USA

UPD - (*United Democratic Party*) - Sjednocená demokratická strana, politická strana v Belize

URNG - (*Unión Revolucionaria Nacional de Guatemala*), Guatemalská národní revoluční jednotka